

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політології

**Демократичний перехід Республіки Корея у контексті
“третьої хвилі демократизації”**

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 052 - Політологія
освітнього рівня «Магістр»

Студентки
II курсу 2 групи
денної форми навчання
спеціальності «Політологія»
Куницької Анастасії Олегівни

Науковий керівник-
доктор політичних наук, професор
Ткач Олег Іванович

Допущено до захисту:
Зафідувач кафедри _____

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження демократичного переходу Республіки Корея.....	6
Висновки до першого розділу.....	36
Розділ 2. Формування і розвиток демократичних політичних інститутів у Республіці Корея під час третьої хвилі демократизації	39
Висновки до другого розділу.....	57
Розділ 3. Роль громадянського суспільства у постперехідному періоді в Республіці Корея	59
Висновки до третього розділу.....	76
ВИСНОВКИ.....	79
Список використаних джерел:	81

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що очевидний успіх Республіки Корея у встановленні демократії у державі без демократичної традиції зробив цю країну одним із найбільш цікавих випадків демократичного транзиту серед країн, які зазнали переходу до демократії під час “третьої хвилі демократизації”. Тому, незважаючи на істотні відмінності суспільно-політичного і соціально-економічного процесів України і Республіки Корея, вивчення і творче переосмислення демократичного переходу у Республіці Корея можуть бути корисними для визначення шляхів розвитку українського суспільства, адже це допоможе уникнути повторення помилок і застосувати найбільш доречні для українських реалій напрямки соціально-економічних і політичних перетворень.

Об’єкт дослідження – перехід від авторитаризму до демократії.

Предмет дослідження – демократичний перехід Республіки Корея у контексті “третьої хвилі демократизації”.

Аналіз його характерних особливостей дозволяє відслідкувати трансформації політичної системи Республіки Корея, визначити хронологічні межі і зміст демократичного переходу і консолідації демократії в Республіці Корея.

Мета дослідження полягає у вивченні демократичного переходу Республіки Корея у контексті “третьої хвилі демократизації”.

Відповідно до мети дослідження, були поставлені такі **задачі**:

1. Розглянути теоретико-методологічні засади демократичного переходу і категоріально-понятійний апарат дослідження;
2. Розглянути становлення політичних інститутів після демократичного переходу та їхній вплив на подальшу демократизацію у Республіці Корея.
3. Визначити роль громадянського суспільства у процесі демократичного переходу та консолідації демократії.

Методи дослідження. Під час дослідження автор застосував системний, структурно-функціональний, компаративний та цивілізаційний методи, метод ретроспективного аналізу та логічні методи пізнання.

Системний метод забезпечував виявлення взаємозв'язку між складовими частинами історико-політичного процесу; застосовувався, насамперед, під час розгляду взаємовпливу процесів демократизації, які проходили та відбуваються у Республіці Корея. Інституціональний напрямок системного підходу передбачав аналіз сформованих політичних інститутів, які мають першорядне значення як елементів політичного розвитку.

Структурно-функціональний метод передбачав виявлення у політичному процесі усіх, зокрема і позаінституційних (соціальних, групових тощо) чинників і залежностей; використовувався для аналізу демократизації та специфіки механізмів і засобів її практичної реалізації.

Метод порівняльного аналізу застосовувався для зіставлення і оцінки ситуації у Республіці Корея на різних стадіях демократичного процесу, дав змогу прослідкувати еволюцію демократичного транзиту Республіки Корея, виокремити спільне і особливе в історичній ретроспективі.

Цивілізаційний метод дозволив враховувати специфічні риси політичної культури корейців, які вплинули на демократичний процес.

На основі історичного підходу був застосований *ретроспективний аналіз*, що дозволив розглянути зміст процесу демократизації в його послідовному розвитку.

Серед *логічних методів пізнання* важливу роль у роботі відіграли аналіз і синтез, узагальнення, дедукція та індукція.

Крім цього, застосування міждисциплінарного підходу дало можливість дотримуватися принципів об'єктивності, достовірності, комплексності, історизму, що дало змогу всебічно проаналізувати досліджувані політичні інститути та процеси.

Структура роботи містить вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг роботи: 88 сторінок.

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження демократичного переходу Республіки Корея

Потужна хвиля політичних трансформацій, яка охопила світ з середини 1970-х років ХХ століття, значно змінила баланс авторитарних і демократичних режимів. Основним підсумком третьої хвилі демократизації став перехід багатьох політичних систем Латинської Америки, Африки, Азії та країн Центральної та Східної Європи на шлях демократії.

Попри це значна кількість досліджень, які спираються на досвід останніх років і дані провідних міжнародних організацій, стверджують, що сьогодні ми спостерігаємо підсилення авторитарних тенденцій і кризу демократичних інститутів. Навіть у тих країнах, у яких демократія є розвиненою.

Окрім цього, не всі держави, які намагалися здійснити демократичний транзит, виявилися спроможними створити ефективну соціально-економічну та політичну стратегію, щоб підвищити добробут населення і зміцнити його віру в демократію. У зв'язку з цим стало очевидно, що досягнення формальних ознак демократії є недостатнім для того, щоб вона стала, послуговуючись висловом А. Пшеворського, “єдиною грою у місті”. Необхідні сутнісні зміни.

Показовим є приклад політичних трансформацій Республіки Корея, яка отримала можливість перейти від авторитаризму до демократії лише наприкінці ХХ ст. Незважаючи на те, що демократичний перехід у цій країні був запізним у світовому масштабі, темпи такого переходу і консолідації були настільки швидкими, що випередили навіть більш ранні старты демократизації у Латинській Америці.

Така ситуація змушує багатьох дослідників знову і знову аналізувати досвід демократичних перетворень у цій країні, а також вивчати її сучасний стан політичної системи для того, щоб переосмислити, як країни переходять від одного режиму до іншого, і у зв'язку з чим одні демократії розпадаються, а інші – залишаються стабільними і розвиваються.

Вітчизняна наукова література накопичила значний досвід у царині

транзитології. В Україні феномен переходу від автократичних політичних режимів до демократії досліджували А. Бульвінський, Б. Гаврилишин, С. Вонсович, Я. Верменич, Г. Зеленько, В. Ребкало, С. Мацієвський, О. Новакова, О. Романюк, Н. Латигіна, С. Телешун, В. Ладані, А.Фісун, В. Шахова та інші.

Проте фундаментальний аналіз демократичного транзиту і консолідації демократії у Республіці Корея серед українських дослідників практично відсутній, водночас українські науковці часто наводять Республіку Корея як приклад успішного переходу від авторитаризму до демократії в Азії під час вивчення загальних питань третьої хвилі демократизації.

Зарубіжні автори значно ширше вивчають питання політичної трансформації Південної Кореї. Дослідженням цієї проблематики займалися Л. Даймонд, А. Круассан, М. Кліффорд, Дж. Коттон, Д. Обердорфер, Д. Стейнберг, Г. Хендерсон та інші. Західна наука зробила вагомий внесок у вивчення демократичного транзиту і консолідації демократії у Республіці Корея, проте найбільш повно ця тема представлена у роботах корейських дослідників, зокрема До Чуль Шина, Кім Бьон Кука, Кім Сон Хьока, Сон Хо Чуля, Пак Чон Міна та інших.

Перш ніж перейти до безпосереднього вивчення національних особливостей демократичного переходу у Республіці Корея, спершу варто розглянути поняття третьої хвилі демократизації, адже демократичний транзит Республіки Корея припав саме на цей період і йому притаманні загальні риси третьої хвилі демократизації.

З середини 1970-х рр. став набирати обертів глобальний процес падіння антидемократичних режимів, що охопив практично усі континенти і регіони світу. Цей процес С. Гантінгтон назвав «третьою хвилею демократизації». Він дав розгорнуту і цілісну картину змін, які відбуваються у сучасному світі, проаналізував передумови, хід і перспективи переходу від тоталітаризму і авторитаризму до демократії.

Під поняттям «хвиля демократизації» дослідник розумів «групу переходів від недемократичних режимів до демократичних, що відбуваються за певний проміжок часу, кількість яких значно перевищує кількість переходів у протилежному напрямку за той самий час» [49, С. 37]. До неї належить також лібералізація або часткова демократизація в тих політичних системах, які не стають повністю демократичними. Таким чином мова йде про кількісне переважання демократичних тенденцій у межах відповідного відрізка часу, які накладають якісний відбиток на характер останнього. Крім нього цю концепцію вивчали Р. Дікс, Л. Даймонд і Ф. Шміттер [17, С. 304].

Почавшись у країнах Південної Європи, з кінця 1970-х і протягом 1980-х рр. хвиля демократизації перемістилася у Латинську Америку й Азію. Наприкінці 1980-х рр. третя хвиля демократичного процесу вступила у нову фазу, яка була пов'язана з кризою так званого «реального соціалізму» [6, С. 6].

Між 1974 і 1990 рр. принаймні 30 країн здійснили перехід до демократії, майже вдвічі збільшивши число демократичних урядів у світі. У деяких країнах відбулася значна лібералізація авторитарних режимів, а в інших – рухи, що виступали за демократію, підсилювалися та легалізувалися.

Характерною рисою третьої демократичної хвилі порівняно з попередніми хвилями демократичного процесу є її більш глобальний характер, адже вона охопила практично усі континенти. С. Гантінгтон виокремив п'ять основних чинників, які сприяли появі і розвитку третьої хвилі демократизації, а саме:

1. Поглиблення проблем легітимності авторитарних режимів у світі, де демократичні цінності набули широкого визнання, залежність цих режимів від успішної роботи і їхня нездатність підтримувати «легітимність виконання» через економічний (а іноді і військовий) провал.

2. Безпрецедентне глобальне економічне зростання 1960-х рр., яке підвищило рівень життя, доступ до освіти і значно розширило міський середній клас у багатьох країнах.

3. Вражаючий зсув у діяльності католицької церкви, який проявився у Другому Ватиканському соборі 1963-1965 рр. І перетворення національних католицьких церков із захисників статус-кво у супротивників авторитаризму.

4. Зміни у політиці зовнішніх акторів, особливо Європейського Співтовариства, Сполучених Штатів і Радянського Союзу.

5. Ефект «снігової кулі», або демонстраційний ефект переходів на початку «третьої хвилі демократизації» у стимулюванні і наданні моделей для наступних зусиль у демократизації [67, С. 5].

У 1987 р. у межах третьої хвилі демократизації демократичний перехід здійснила Республіка Корея. Оскільки процес демократизації у цій країні проходив на тлі світових процесів демократизації у світі в останній чверті ХХ ст., то з незначними уточненнями процес демократизації у Республіці Корея у 1980-х рр. підпадає під причини, представлені вище, які будуть надалі уточнюватися автором у цьому розділі для випадку Республіки Корея.

Варто також зазначити, що перехід від автократії до демократії у цій країні відбувався відповідно до моделі, яку С. Гантінгтон позначив як модель «другої спроби».

Така модель має місце тоді, коли нововстановлена демократична система зазнає кризи через відсутність соціальної бази демократії, коли демократичні лідери здійснюють непрофесійну, незважену політику, або коли якийсь суспільний катаклізм призводить демократичний режим до краху і до влади на більш або менш тривалий час знову приходять авторитарний уряд, проте через певний час політична еліта робить другу, більш вдалу спробу встановити демократію, і успіх її почасти обумовлюється тим, наскільки вдається використати попередній досвід [14, С. 36].

Інституційні основи демократичного режиму в Республіці Корея були закладені ще у післявоєнний період зусиллями окупаційної влади США. Вони дали поштовх для формування правової бази конституційної демократії. Цей період, який припав на 1940-1950-ті рр. ХХ ст. і другу (коротку) хвилю

демократизації, був перерваний у 1961 р., коли генерал Пак Чон Хі захопив владу у країні шляхом військового перевороту, що у світовому масштабі входить до другого відкату демократії. Авторитарний режим проіснував до кінця 1980-х рр., коли основні соціально-економічні та політичні передумови для початку процесу демократизації визріли у корейському суспільстві, а у 1987 р. країна здійснила успішний демократичний перехід, який припав на третю (довгу) хвилю демократизації.

Якщо час існування порівняно стабільних і тривалих авторитарного і демократичного режимів позначити літерами А і D, а менш стабільних та недовговічних – а і d, то модель демократичного переходу у Республіці Корея можна схематично зобразити так: «А-d-a-D».

Коротка історична ретроспектива демократичного переходу. У 1980 р. до влади у Республіці Корея прийшов Чон Ду Хван. Суворі державні репресії проти громадянського суспільства характеризували перші чотири роки режиму Чон Ду Хвана. Після насильницького придушення руху за демократію у Кванджу у травні 1980 р., авторитарний режим провів кампанію «очищення» суспільства. Були заарештовані тисячі державних чиновників, політиків, професорів, вчителів, пасторів, журналістів і студентів за фальсифікованими звинуваченнями у корупції, підбурюванні та організації антиурядових демонстрацій і спробах повалення режиму. У цей час був прийнятий ряд антидемократичних законів, що обмежували політичну конкуренцію, основні демократичні права і свободи, створювали складну систему цензури преси та придушували діяльність профспілок.

Незважаючи на це, починаючи з кінця 1983 р., політичні репресії значно ослабли. Авторитарний режим вирішив лібералізувати політику, дозволивши професорам і студентам антиурядових університетів повернутися до університетів, а військову поліцію вивести з університетських містечок, помилувати або реабілітувати політичних в'язнів і зняти заборону на політичну діяльність сотень колишніх політиків. Лібералізуючи політичну систему, уряд

прагнув зробити правлячу Партію демократичної справедливості популярною серед широких верств населення, а, отже, і електорально конкурентоспроможною на наступних виборах.

Однак наслідки лібералізації значно відрізнялися від тих, які очікував режим. Це призвело до відновлення традиційно реакційних груп корейського суспільства, які були знищені жорстокими репресіями авторитарного режиму протягом 1980-1983 рр.

Студенти університетів, які повернулися до своїх освітніх установ, реорганізувалися в антиурядові студентські групи. У 1984 р. студенти університетів організували Національну студентську коаліцію за боротьбу за демократію. Це була перша загальнонаціональна студентська організація з часу Квітневого повстання студентів, яке відіграло значну роль у поваленні режиму Лі Син Мана у 1960 р.

Також у 1984 р. була організована Корейська рада з охорони праці, яка намагалася відновити і зміцнити єдність і солідарність робітничого руху. Спільно з профспілками вона почала масштабну кампанію проти існуючих законів про працю. Активно підтримували і співпрацювали з відновленими профспілками студенти. Окрім того, церковні діячі, зокрема Національний корпус католицький священників, допомагали робітничому руху, проводячи кампанію зі збору підписів щодо перегляду законів про працю.

Найбільш важливим є те, що відновлені студентські рухи, молодіжні організації, профспілки, релігійні організації та інші групи громадянського суспільства були об'єднані і скоординовані під єдиним керівництвом Коаліції народного руху за демократію і возз'єднання, яка була створена у 1985 році [35, С. 63]. Коаліція охопила не тільки робітників, безземельних селян і провідних інтелектуалів, але й більшу частину буддистського, протестантського та католицького населення країни. Паралельно з тим, як різні соціальні групи демократичного руху відновлювали свою діяльність, у політичній сфері відновилася реальна опозиція, яка була повністю придушена у 1980-1983 рр.

[49, С. 74].

Незважаючи на те, що авторитарний режим очікував від лібералізації фрагментації опозиції, лібералізація призвела до розширення реальної опозиції. Опозиційні політики безпосередньо перед виборами в Національні збори у 1985 р. сформували Демократичну партію Нової Кореї.

Демократичні перетворення розпочалися всерйоз саме з формування Демократичної партії Нової Кореї, яка змогла залучитися широкою підтримкою громадянського суспільства. Багато соціальних груп, особливо молодіжні та студентські організації, відкрито підтримували і агітували за Демократичну партію Нової Кореї.

Це було вперше з 1960-х рр., коли студенти університетів підтримали певну політичну партію. Явка на виборах до Національних зборів у 1985 р. становила 84,6%, що було найвищим показником з 1950-х рр. [51, С. 47]. Правляча Партія демократичної справедливості набрала 35,3% голосів, натомість за Демократичну партію Нової Кореї, яка очолила опозицію, проголосували 29,3% виборців.

Після виборів стратегія громадянського суспільства і Демократичної партії Нової Кореї полягала у тому, щоб питання про легітимність авторитарного режиму стало найважливішим політичним питанням. Коаліція між громадянським суспільством та опозиційною Демократичною партією Нової Кореї пережила вибори в Національні збори і пізніше перетворилася у велику демократичну коаліцію проти авторитарного режиму.

Для того, щоб зупинити поширення протестів, поліція провела серію жорстоких репресій проти тих, хто підписав папери щодо негайного перегляду Конституції, здійснила рейд в штаб-квартиру Демократичної партії Нової Кореї і офіси громадських активістів. Проте режим зазнав невдачі. Коаліція Народного руху за демократію і возз'єднання та Демократична партія Нової Кореї створили Національну коаліцію за демократичний рух, яка координувала і організовувала проведення масових мітингів у великих містах країни.

Рівень масової мобілізації виявився найвищим від часів Квітневого повстання 1960 р. [95, С. 13]. Опозиції вдалося мобілізувати людей усіх соціальних верств. Громадяни і опозиція виступили єдиним корпусом під гаслом «Геть військовий авторитарний режим».

Дві події зіграли особливо важливу роль у зміцненні влади демократичної коаліції і підтримці високого рівня масової мобілізації [53, С. 31]. З одного боку, 1987 р. під час допиту у поліції був замучений до смерті студент Сеульського національного університету. Спочатку поліція оголосила, що він помер від серцевого нападу. Однак пізніше Національний корпус католицьких священиків повідомив, що студент помер від тортур, а поліція і режим намагалися приховати цей факт. З іншого боку, 13 квітня 1987 р. Чон Ду Хван заявив, що більше не може терпіти марнотратні обговорення конституційного перегляду. Це одностороннє рішення припинити публічні дискусії про перегляд конституції посилювало масову мобілізацію. Масштабні антиурядові протести студентів, профспілок та інших соціальних груп поширилися по всій країні. Мобілізація посилювалася до величезних розмірів особливо після того, як інший студент був важко поранений. Після цього був організований «Мітинг повстання, щоб перемогти рішення від 13 квітня і покласти кінець диктатурі» [38, С. 56]. Смерть студентів особливо розлютили громадян середнього класу, оскільки ці два інциденти яскраво продемонстрували насильницький і репресивний характер авторитарного режиму.

Зіткнувшись з безпрецедентними масовими протестами 29 червня 1987 р. авторитарний режим нарешті оголосив, що йде на поступки протестувальникам. 29 червня 1987 р. новообраний президент Ро Де У оголосив Декларація від 29 червня, яка передбачала пакет демократичних реформ. Таким чином Республіка Корея здійснила успішний перехід від авторитарного режиму до демократії.

На початку 1990 р. Ро Де У зумів об'єднати свою правлячу Партію демократичної справедливості з двома опозиційними партіями –

Демократичною партією об'єднання і Новою демократичною республіканською партією. Ці три партії були об'єднані в Демократичну ліберальну партію. Опозиційні партії перетворилися з опозиції на стабільну частину правлячої більшості [23, С. 85].

У 1993 р. країну очолив Кім Йон Сам, який розробив і провів серію безпрецедентних політичних і соціально-економічних реформ. На час його правління припала загальнонаціональна полеміка 1994-1995 рр. щодо ліквідації авторитарного минулого.

У 1995 р. країною прокотилася серія значних демонстрацій. Під народним тиском на початку 1996 р. уряд розпочав справу проти колишніх лідерів: Чон Ду Хвана і Ро Де У.

У 1996 р. профспілки виступили проти запропонованих законопроектів щодо реформи праці. Профспілки охарактеризували уряд Кім Йон Сам як громадянську диктатуру і провели серію страйків, включаючи успішну загальний страйк у січні 1997 р.

1997 р. став вирішальним для Республіки Корея. Це пов'язано з двома подіями. З одного боку, валютною кризою, яка поставила Республіку Корея на межу дефолту. 3 грудня 1997 р. Міжнародний валютний фонд погодився надати Республіці Корея підтримку у розмірі 57 мільярдів доларів, який на той час був найбільшим в історії МВФ [40, С. 93]. Надання кредитів супроводжувалося різними умовами, зокрема жорсткою макроекономічною політикою, реструктуризацією фінансового і корпоративного секторів, а також швидкою лібералізацією капіталу і торгівлі. Після того, як МВФ надав фінансову допомогу, Південна Корея зазнала серйозних економічних перебудов.

Окрім цього вперше в історії Республіки Корея на президентських виборах 1997 р. був обраний кандидат від опозиції Кім Де Чжун. Той факт, що опозиційний кандидат був обраний, підтвердив, що президентські вибори були абсолютно вільними і справедливими. Обрання його на пост президента продемонструвало, що в Південній Кореї нарешті сталася дійсно горизонтальна

передача влади, що є важливим показником демократичної консолідації [41, С. 158].

Чинники, які вплинули на демократичний перехід в Республіці Корея.

Перехід до демократії (демократичний транзит) є «нечітким періодом часу, що протікає між падінням тоталітарного режиму і моментом, коли важелі влади виявляються під повним контролем демократичного режиму, що змінює його, цей період зазвичай завершується, коли ця демократія наділяє себе законними інститутами і конституцією, коли демократичні керівники забезпечили своє верховенство, визнане армією і номенклатурою, що робить можливим мирний перехід влади» [4, с. 2].

Демократичний перехід має довгостроковий вплив на структуру, зміст і ступінь демократичної консолідації. Способи переходу, на думку Т. Карла і Ф. Шміттєра, у значній мірі визначають, який «тип демократії» з'явиться, чи буде він консолідованим або які будуть довгострокові наслідки для різних соціальних груп [70, С. 175].

Для того, щоб зрозуміти подальшу траєкторію і перспективи розвитку нових демократій, можна ретроспективно поглянути на те, які були сприятливі умови, способи і стратегічні взаємодії, що зробили можливим демократичний перехід.

Попри це, необхідно відзначити, що різноманіття форм і результатів демократичного транзиту породило диверсифікацію позицій транзитології. Під час побудови загальних моделей демократичного переходу одні дослідники роблять акцент на структурних факторах, зокрема на державоутворюючих і націоутворюючих, соціально-економічних і культурно-ціннісних, а інші – на факторах процедурних, як-от вибори та послідовності «конкретних рішень і дій тих політичних акторів, від яких залежить процес демократизації» [15, С. 2].

Іншими словами, транзитологічна література фактично відтворює й інтерпретує вже цілком класичну для соціально-політичних наук дилему «“структури і агента (актора)”, в межах якої джерелом каузальної детермінації

різних соціальних явищ визнаються або “об’єктивні” суспільні структури, або “суб’єктивні” дії тих чи інших акторів (індивідів, груп, держав)» [13, с. 2].

Відповідно до цього у межах аналізу факторів демократичного транзиту традиційно виділяють два підходи: структурний і процедурний.

Представники структурного підходу (С. Ліпсет, Г. Алмонд і С. Верба, Д. Растоу, Р. Інглехарт) зазвичай виділяють чотири основні типи передумов переходу до демократії: по-перше, «набуття національної єдності і відповідної ідентичності; по-друге, відносно високий рівень економічного розвитку; по-третє, масове поширення таких культурних норм і цінностей, які передбачають визнання демократичних принципів» [14, С. 3], легітимність основних політичних інститутів, високий рівень міжособистісної довіри, сформованість культури громадянськості тощо; по-четверте, присутність результативної держави і ефективного владного апарату.

Відповідно до цього умови демократії та демократизації є структурними, тобто вони зумовлені впливом деяких об’єктивних суспільних структур, а не суб’єктивними намірами та діями акторів-учасників політичного процесу.

Прихильники процедурного підходу (Г. О’Донелл, Ф. Шміттер, Т. Карл, Л. Уайтхед, Дж. Ді Палма, А. Пшеворський, Х. Лінц, А. Степан) найперше звертають свою увагу не на екзогенні, а на ендогенні фактори демократизації, як-от процеси, процедури та політичні рішення, що втілюються безпосередніми агентами демократичних змін.

Відповідно до цього «послідовність і взаємозумовленість певних політичних рішень і дій, вибір тактики тими акторами, які ініціюють і здійснюють демократизацію» [9, С. 7], більш важливі для її результату, ніж існуючі (чи неіснуючі) передумови демократії у конкретний момент. Центральною категорією у цьому підході є взаємодія конкуруючих «еліт, свідомий вибір ними у процесі політичного торгу та суперництва організаційних форм і інститутів» [15, С. 3] нової політичної системи.

Прибічники цього процедурного підходу доводять, що жодні «об’єктивні»

соціо-культурні, політико-економічні й інші чинники не можуть ні пояснити, ні спрогнозувати, хто конкретно, коли і за яких умов захищатиме недемократичний статус-кво або буде боротися за його знищення. Науковці зазначають, що поведінка політичних акторів, які ініціюють і здійснюють демократичний перехід, не впливає з їхнього «об'єктивного» становища у суспільній структурі, навпроти – їхній «суб'єктивний» вибір сам створює нові політичні можливості [11, С. 2].

Однак варто підкреслити, що зазначені підходи доповнюють один одного, адже фактично досліджують різні аспекти демократичних транзитів, тому «спроба теоретико-методологічного синтезу структурного і процедурного підходів до демократизації не лише припустима, але і бажана» [14, С. 4], оскільки дозволяє враховувати ширшу сукупність факторів та змінних.

Отже, спробуємо дослідити основні екзогенні та ендогенні передумови, які вплинули на демократичний процес у Республіці Корея наприкінці 1980-х рр. ХХ ст.

Структурно-контекстуальні фактори, які сприяли демократичному транзиту Республіки Корея. Демократичний перехід Республіки Корея у 1980-х рр. був типовим прикладом переходу від економічно успішного авторитарного режиму до демократії.

Відповідно до економічних показників авторитарних режимів виникли дві протилежні моделі демократичного переходу: «кризи успіху» і «кризи невдачі». На відміну від Латинської Америки та Східної Європи, де сприятливі умови для демократичних перетворень спровокували великі економічні кризи, у Республіці Корея демократичний транзит був викликаний «кризою успіху» [71, С. 115]. Оскільки авторитаризм успішно виконав місію економічного розвитку, він став історично застарілим і мав замінитися демократією, щоб задовольнити нові історичні потреби, зокрема свободу і загальний добробут мас.

Спираючись на теорію раціонального вибору, багато науковців

стверджують, що неможливо здійснити одночасний перехід: економічний і політичний. Головний аргумент на користь неможливості одночасного переходу полягає у тому, що економічна реформа не може успішно бути виконаною без демократії, але у демократії немає шансів без попередньої реформи цін і власності.

Проте у порівнянні з новими демократіями «криз невдач», нові демократії «криз успіху» перебувають у відносно вигідному положенні для демократичного транзиту і консолідації демократії, адже економіка таких країн не переживає кризовий стан, а бюрократичний апарат залишається відносно ефективним для здійснення нових реформ. Нові демократії «криз успіху» не зіштовхуються з складною проблемою одночасного переходу.

Демократичні політичні трансформації Республіки Корея – це яскравий приклад моделі «перехід через кризу успіху». Розвинена економіка Південної Кореї наприкінці 1980-х рр. полегшила тягар одночасного переходу до конституційної демократії і ринкової економіки, з якою зіткнулися багато нових демократії у Латинській Америці і Східній Європі.

Соціально-економічне становище у новій корейській демократії, яка була породжена «кризою успіху», дозволило правлячій еліті зосередитися на вирішенні насамперед нагальних політичних завдань, як-от запровадженні всезагальних вільних виборів, укладанні політичних пактів між урядом і опозицією, прийнятті договірної Конституції, розмежуванні повноважень між гілками влади у межах інституційного дизайну, фундамент якого почав закладатися у цей час.

Багато дослідників, зокрема А. Пшеворський, зазначають, що перехід Республіки Корея від авторитаризму до демократії – це яскравий аргумент на користь тези С. М. Ліпсета, який ще наприкінці 1950-х рр. намагався обґрунтувати зв'язок між добробутом і демократичними цінностями. С. М. Ліпсет стверджував, чим заможнішим є народ, тим більше шансів, що він буде підтримувати демократію. Сам А. Пшеворський у своїх працях вказує на те, що

вже на початку 1990-х рр. Республіка Корея не тільки здійснила демократичний транзит, чому сприяла економічна ситуація в країні, а й наблизилася до мінімальних структурних умов для консолідації демократії [89, С. 143], яка ставала тут «єдиною грою у місті».

Згідно з К. Оффе, Східна Європа – це приклад «капіталізму за задумом» [86, С. 31], який характеризується тим, що в умовах нової демократії дуже важко отримати підтримку більшості населення, адже воно вірить, що введення прав власності та ринкового механізму збагатять сильних, а безсилі стануть жертвами ринку. І у Латинській Америці, і у Східній Європі дилеми подвійних реформ була надзвичайно серйозною, чого не скажеш про Південну Корею.

Нова демократія у Республіці Корея виникла з ринкового авторитарного режиму. Відповідно до цього авторитарний режим з ринковою економікою забезпечував кращу основу для структурних реформ, ніж інші типи авторитарних режимів.

У країнах Східної Європи проблема полягала в необхідності одночасно і послідовно демонтувати соціалістичну систему, впровадити ринкову економіку і провести політичні реформи. І якщо найбільш важливі політичні перетворення були проведені у всіх країнах Східної Європи досить швидко, то для пошуку ефективних вирішень економічних проблем потрібно було значно більше часу, а способи, які використовувалися для реалізації цих реформ, значно відрізнялися своєю успішністю.

У посткомуністичних країнах одночасно намагалися створити ринкову економіку і плюралістичну демократію [13, С. 235]. При цьому, як зазначає С. Террі, стремління одночасно сформувати ринкову економіку і стабільну демократичну систему породило внутрішні протиріччя посткомуністичного переходу [96, С. 6], а тому хоча у довгостроковій перспективі демократія і ринок взаємодоповнюють і зміцнюють один одного, то на початковому етапі реформування колишніх соціалістичних держав вони вступають між собою у конфлікт, загальну схему якого можна окреслити так: радикальні економічні

реформи призводять до серйозного зниження добробуту населення протягом початкового етапу переходу і породжують політичну нестабільність, яка утруднює запровадження правових і інституційних основ подальших економічних реформ, заважає залученню іноземних інвестицій, сприяє стрімкому економічному спаду, а економічний спад зі свого боку посилює політичну напругу у суспільстві.

Якщо посткомуністичні країни зіштовхнулися з необхідністю повного демонтажу значної частини вже існуючих секторів промисловості під час одночасної радикальної перебудови і модифікації багатьох виробництв, то корейське авторитарне правління завжди підкреслювало ринкову раціональність.

Більше того, коли з середини 1980-х рр. можливості економічного розвитку за авторитарної системи з її жорстким центральним плануванням вичерпали себе, корейські авторитарні лідери взяли курс на економічну лібералізацію.

У цей період Чон Ду Хван, щоб сприяти економічному розвитку і надалі, був вимушений розпочати дерегулювання ринку, приватизацію і демонтаж системи субсидій. Проте в умовах децентралізації ринку, коли члени суспільства були вимушені конкурувати між собою, південнокорейські авторитарні лідери відчували, що їхні можливості створювати організовану базу підтримки, яка забезпечувала легітимність і стабільність режиму, зменшилася. Тісні зв'язки між державою і суспільством у Південній Кореї були легко розірвані, адже за ринкового авторитарного режиму зв'язки між державою і громадянським суспільством є слабкими. Незважаючи на те, що ринкові авторитарні держави є більш успішними в економічному плані, проте вони не менш вразливі для демократичних перетворень, ніж соціалізм чи клієнтелізм. Без суспільної згоди, яка існувала за режиму генерала Пак Чон Хі, режим Чон Ду Хвана став вразливим до політичних потрясінь.

У час, коли народний протест активізувався проти авторитарного

режиму, корейська правляча еліта несподівано для себе виявила, що більше не має вірних союзників, які б боролися за авторитарний режим [63, С. 6]. Для великого бізнесу, який за режиму Пак Чон Хі залишався у симбіозі з державним апаратом, нова економічна політика Чон Ду Хвана означала зникнення державної протекції, яка надавала субсидії, експортні кредити, різноманітні податкові та митні пільги, захищала від іноземних конкурентів. Скорочення субсидій на ціни на зерно і лібералізація імпорту сільськогосподарської продукції призвело до того, що проти режиму виступили не тільки великі фінансово-промислові групи, але і фермери. Якщо, послуговуючись словами Дж. Стадвелла, відносини між владою та великими фінансово-промисловими групами за режиму Пак Чон Хі можна назвати «шлюбом під дулом пістолета у руці генерала Пака» [21, С. 167], то за правління Чон Ду Хвана у цьому пістолеті зникли патрони. Адже зміцнюючи ринковий принцип, корейська політична еліта втратила значну частину інструментів політики, а як наслідок – і своїх колишніх союзників.

Відчуваючи небезпеку і вразливість режиму, правляча еліта заборонила організовувати конкретні групові або галузеві інтереси та навіть владалася до жорстоких репресій, адже намагалася захистити свою автономію, утримуючи громадянське суспільство в ізольованій ринкової ситуації. Проте поліцейський порядок ще більше посилив супротив серед корейського населення.

Співвідношення між економікою і політичними процесами свідчить, що перехід до демократії найчастіше відбувається у країнах із середнім рівнем економічного розвитку або у країнах, що наближаються до такого рівня розвитку. Бурхливе економічне зростання після Другої світової війни і до середини 1970-х рр., як зазначає С. Гантінгтон, дозволило великій кількості держав увійти до групи середньорозвинутих країн, що побічно створило сприятливі економічні умови для демократичного переходу і потенційно розширило соціальну базу демократизації.

Однак, як показує практика, зв'язок між рівнем економіки і

демократизацією ні в якому разі не є детермінованим. Вплив економіки на політичний процес здійснюється опосередковано через “іонізовані” соціальні зміни. За словами дослідників, саме економічний розвиток сприяв утворенню нових джерел багатства і влади за межами держави, а також функціональної потреби делегування повноважень у прийняттях рішень.

Більшою мірою і неопосередковано економічний розвиток сприяє змінам у соціальній структурі і цінностях, що зі свого боку слугує передумовою для демократизації.

Випадок Республіки Корея 1980-х рр. є тому підтвердженням. Економічний розвиток створив на півдні Корейського півострову умови, які у суспільних науках прийнято називати «соціальним дисбалансом».

Відповідно до найбільш загального визначення соціальний дисбаланс характеризується неузгодженістю трендів і кількісних показників, які вимірюють соціальний і економічний розвиток суспільства. Соціальний дисбаланс – це такий стан суспільства або його окремих елементів, сукупність внутрішніх і зовнішніх протиріч якого не дають йому розвиватися стабільним, передбачуваним шляхом, тому що знаходяться у стані нестабільності і неузгодженості інтересів різних сил. Власне кажучи, різні сили, вектори розвитку тягнуть суспільство у різних напрямках, що детермінує соціальний дисбаланс, який також можна охарактеризувати як конфлікт інтересів [25, С. 5].

Вимоги демократії у Південній Кореї полягали у спробах ресинхронізувати корейську структуру цінностей з її поділом праці і подолати почуття несправедливості, яке корейці гостро відчували у 1980-х рр., на відміну від 1960-х рр. під час режиму Пак Чон Хи [41, С. 87].

Незважаючи на те, що у період з 1962 по 1987 р. економіка Південної Кореї росла з середньою швидкістю 8,9% на рік, а за 1986 і 1987 рр. вона росла на 12,6% і 12,3% відповідно [46, С. 18], ситуація з розподілом доходів лише погіршувалася через те, що країна продовжувала слідувати японській моделі економічного розвитку, яка передбачала опір на великі промислові

конгломерати, які підтримувала держава.

Стратегія економічного розвитку Південної Кореї, змодельована за аналогією до японської, привела до ситуації, яка у 1980-х рр. проявилася у явному незбалансованому розвитку: високий економічний розвиток і значний соціальний розвиток поєднувалися з низьким рівнем політичного розвитку.

Наслідком такої стратегії була втрата суспільної рівноваги, тобто втрата узгодженості між структурою цінностей суспільства і його розподілом праці. На думку дослідників, залежно від доречності чи недоречності політики, що проводиться правлячими елітами для подолання дисбалансу, за таких умов може виникнути справді революційна ситуація. Саме у такій ситуації опинилася Південна Корея, що стало результатом політики репресій Чон Ду Хвана.

Економічний добробут 1970-1980-х рр. південнокорейського суспільства сформував такі цінності і умови життя громадян, які розвинули у них почуття міжособистісної довіри, задоволення і компетентності, що зі свого боку більшою мірою корелювалося зі створенням демократичних інститутів.

Відносно високий дохід сприяв зростанню рівня освіченості громадян, що супроводжувалося посиленням критичного ставлення до існуючої політичної системи [1, С. 73], а також потребою в розширенні індивідуальних прав і свобод, тобто і потребою в демократизації.

Оскільки економіка покращила обороноздатність Південної Кореї, яка стала значно потужнішою, ніж Північна, багато корейці також почали сумніватися у високій ймовірності вторгнення на їхню територію північного сусіда, а тому вони порушили питання політичної участі і репресивних заходів, які влада легалізувала, спекулюючи темами національної безпеки і соціальної стабільності [27, С. 10].

І останнє, проте не менш важливе – це те, що економічний розвиток призводить до розширення середнього класу, який є головною масовою опорою і локомотивом процесу демократизації.

Економічне зростання 1970-1980-х рр. у Південній Кореї супроводжувалося зародженням і стрімким розвитком середнього класу, який став сприятливим соціальним середовищем для поширення ліберально-демократичних настроїв і виступив проти авторитарного режиму. Дані свідчать, що наприкінці 1986 р. переважна більшість представників середнього класу у Південній Кореї надавали перевагу демократизації, зокрема більше 80% із них виступали за захист прав людини навіть якщо це знизить темпи економічного росту [50, С. 6].

Більшість дослідників вважають, що саме середній клас, незважаючи на те, що він був основним одержувачем вигід економічних реформ режиму Чон Ду Хвана, порушив легітимність авторитарного режиму на півдні Корейського півострову. Звільнившись від тривоги щодо економічне виживання, представники середнього класу більше не хотіли терпіти компромісу між економічним розвитком і політичною свободою. Вони приєдналися до руху за «Червневого руху за демократизацію», який максимально посилив демократичну коаліцію, змушуючи правлячу еліту піти на поступки демократичним реформам.

Отже, швидке економічне зростання і соціальні зміни призвели до того, що з переважно аграрної, традиційної та етнічно гомогенної країна стала урбанізованою, індустріальною і соціально фрагментованою [39, С. 93], з високим рівнем поділу праці і відносно доступною освітою – все це посилювало опозицію і підірвало «диктатуру розвитку».

Тому ситуація, яка виникла у південнокорейському суспільстві, цілком відповідає тезі неомодерністів про те, що демократія може процвітати на ґрунті політичної культури, яка була створена достатком економіки капіталізму, тому що економічний достаток забезпечує привітний ґрунт для демократичної політичної культури, яка сприяє взаємодовірі, примиренню і компромісу. На думку Р. Інглгарта, саме економічний розвиток приводить до зміни цінностей: цінності виживання витісняються цінностями самовираження. Останні, за

словами Інглгарта, йдуть паралельно з демократією, зокрема спонукають людей до участі в ухваленні рішень [28, С. 147].

Ключовим фактором демократичних перетворень і соціальних змін в Південній Кореї у 1980-х рр. була також релігія. Як і у Латинській Америці та Східній Європі, в Південній Кореї церква стала однією із рушійних сил демократії, а місцеві католицькі собори та їх представники були глибоко втягнуті у боротьбу проти авторитаризму.

Як стверджує С. Гантінгтон, існує кореляція між західним християнством і демократією, тому сучасна демократія, на його думку, активно розвивалася в християнських країнах. Після перегляду своїх доктринальних постулатів, який відбувся у 1960-х рр., церква почала значно частіше виступати проти авторитаризму, ніж захищати статус-кво.

У Південній Кореї християнство стало надійним доктринальним базисом для опору політичним елітам, ніж авторитаризм конфуціанста і пасивність буддизму, які були частиною класичної корейської культури.

С. Ліпсет і Дж. Лакін зазначають, що у багатьох нових демократіях релігія відігравала й продовжує відігравати важливу роль в стимулюванні організації, так само як це було в ранній Америці, яку описував А. де Токвілем. «Бразилія та Корея, - пишуть дослідники, - слугують прикладами значної ролі релігії у підвищенні політичної участі та асоціативній діяльності» [83, С. 56].

Якщо наприкінці Другої світової війни в Південній Кореї основними релігіями були буддизм і конфуціанство, а християни становили приблизно 1% населення, тоу середині 1980-х рр. вже близько 25% населення Південної Кореї були християнами, з яких 4/5 були протестантами, а 1/5 – католиками [21, С. 53]. Переходили у християнство загалом молоді міські жителі, які належали до середнього класу. Мотиви їх звернення до цієї релігії пояснювалися глибокими соціально-економічними змінами, які переживала країна. С. Гантінгтон пише: «Для мільйонів, які посунули у міста, і для багатьох з тих, хто залишився в реформованому селі, статичний буддизм аграрної епохи втратив привабливість.

Християнство, з його ідеєю особистого порятунку і індивідуальної долі, давало більше відчуття комфорту за часів великих потрясінь і змін» [43, С. 235]. Тому у міру наростання соціальної та політичної кризи у 1980-х рр. в Південній Кореї посилювалася роль християнських громад.

Незважаючи на ідейні розбіжності, корейське християнство виступало за скасування авторитарних порядків, впровадження правової системи, громадянської політичної культури, що мало відбутися мирним еволюційним шляхом.

У конфлікті з урядом «церкви і собори забезпечували інституційний базис для боротьби за справедливість і права людини, а також публічний простір для інакомислячих. Католицькі священники, Римо-католицька асоціація молодих робітників-католиків, Міська промислова місія і протестантські пастори політизувалися і почали являти собою важливу частину антиурядового руху. Собор Мьондон у Сеулі став символічним місцем зустрічей політичних дисидентів» [41, С. 181]. У 1986 і 1987 рр. кардинал Кім, інші католицькі лідери і головна організація протестантів - Національний церковна рада - рішуче підтримали кампанію опозиції за прямі вибори президента. Вони зазначили, що підтримують необхідність «перегляду конституції» і заявили, що вони повинні невідкладно принести демократію в Південну Корею.

Як зазначає Р. Патнем, спільні релігійні переконання виробляють певний капітал зв'язку [2, С. 23]. У Південній Кореї релігія об'єднала громадянське суспільство, оскільки представники церкви виступили одним із організаторів колективної соціальної дії у боротьбі проти авторитарного режиму.

Високо оцінивши роль християнських кіл у процес демократизації політичної системи, авторитет християнства після 1980-х рр. ще більше зміцнився. Християнська церква не просто розширила свій вплив, але практично зрівнялася з численістю прихильників буддизму вже на початку 1990-х рр.

Можна говорити, що у Південній Кореї певним чином обернувся

веберівський взаємозв'язок між релігією і економічним успіхом: економічний розвиток у Південній Кореї стимулював експансію християнства, а християнські церкви, їхні лідери та віруючі стали головною силою у здійсненні переходу до демократії в 1987-1988 рр. [40, С. 54].

Окрім цього, значну роль у процесі демократизації відіграв зовнішній фактор. З перших днів свого існування Південна Корея перебувала під постійною наглядом США, який спонукав до ліберально-демократичних реформ.

Події на Філіппінах 1986 р., після яких була повалена диктатура Ф. Маркоса, мали широкий резонанс у Східній Азії, зокрема і на півдні Корейського півострову. Демократичні перетворення на Філіппінах спровокували потужний імпульс у корейському суспільстві, зокрема серед політичної опозиції, яка прагнула демократичних реформ. «Революція народної влади» на Філіппінах вплинула на методи і техніки демократичних змін в Південній Кореї, які стали більш організованими, рішучими і войовничими. Країною прокотилася потужна хвиля протестів.

Щоб послабити поляризацію суспільства, навесні 1986 р. влада прийняли більш м'який закон про масові демонстрації, але все ще утримували під домашнім арештом близько двохсот опозиційно налаштованих діячів [46, С. 49].

Проте у квітні 1987 р. Чон Духван відмовився від перегляду Конституції, припустившись значних прорахунків. Хвиля протестів накрила вулиці міст, загальні симпатії знову були на стороні радикальних антиурядових сил. Студентські бунти, підтримані жителями великих міст, охопили країну.

Намагаючись стабілізувати становище, правляча еліта розпочала переговори з опозицією, зокрема Кім Йон Самом, лідером Партії об'єднання і демократії, який очолював Громадянський штаб. Проте армія все ще перебувала у бойовій готовності на випадок, якщо влада вирішить вдатися до більш радикальних заходів для придушення багатотисячних народних

протестів, проте у критичний момент у ситуацію втрутилися Сполучені Штати, які до цього не наважувалися вдатися до рішучих дій.

У 1987 р. Вашингтон практично не звертав увагу на політичну ситуацію у Південній Кореї. З одного боку, тому що був поглинений скандалом, відомим як “Іран-контрас”. З іншого, через те, що від початку адміністрація Р. Рейгана відкидала активне просування демократії у Південній Кореї, вважаючи, що краще зосередитися на співпраці з антикомуністичними урядами, як авторитарними, так і демократичними, аби стримати поширення комуністичних поглядів у регіоні. Як наслідок між очільниками обох країн вибудувалися довірчі відносини.

Р. Рейган довгий час утримувався від прямої критики режиму, але зазначав, що демократія має бути метою, до якої Південна Корея повинна прагнути, незважаючи на постійну загрозу північного сусіда. Він заявляв, що розвиток демократичних політичних інститутів є найнадійнішим засобом побудови національного консенсусу, який є основою національної безпеки [84, С. 51], а демократія заснована не лише на чесних виборах, але також її фундаментом є широкий спектр демократичних прав і свобод.

Коли вуличні протести досягли свого апогею, Р. Рейган відправив особистого лист до президента Південної Кореї. У листі американський президент зазначив, що політичні проблеми вимагають політичних рішень, а не військового втручання.

Окрім того, 23 червень 1987 р. в Сеул прибув відповідальний співробітник Державного департаменту США Г. Сигур. Його зустріч з представниками південнокорейської адміністрації закінчилися Декларацією про демократизацію від 29 червня Ро Де У, двома тижнями раніше, 10 червня, він був затверджений офіційним кандидатом на пост президента від правлячої партії.

Дослідники корейського питання зазначають, що було кілька вагомих причин вважати, що правляча еліта Південної Кореї дослухається до позиції

США і стане на шлях демократизації. По-перше, існувало припущення, що багато офіцерів корейської армії виступали проти силового врегулювання конфлікту, адже соромилися за трагічні події у Кванджу у 1980 р. [46, С. 49]. По-друге, у 1988 р. у Сеулі мали відбутися Олімпійські ігри, які повинні були стати символом успіху Чон Ду Хвана і його партії у перетворенні Південної Кореї на сучасну республіку і показати Чона у вигідному світлі перед міжнародною спільнотою.

З цим погоджується і Л. Даймонд. За словами дослідника, немає сумнівів у тому, що втручання США сприяло демократичним транзитам в Азії, особливо на Філіппінах, в Південній Кореї і на Тайвані [61, С. 23]. Він зазначає, очевидним є також і те, що бажання авторитарних лідерів показати себе у найкращому світлі на міжнародній арені, зокрема під час літніх Олімпійських ігор, також сприяло мирним демократичним переходам в цих країнах.

Серед авторів, які досліджували південнокорейський демократичний перехід, найбільш розповсюдженою все ж залишається думка, що найвагомішою причиною, чому перехід до демократії у Південній Кореї носив мирний характер є Олімпійські ігри 1988 р.

Проте завжди варто зважати на те, що зовнішні фактори самостійно не можуть допомагати підвищенню демократичної самосвідомості, що зі свого боку призводить до збільшення чисельності суб'єктів демократизації. У поєднанні з внутрішніми кризовими явищами зовнішні фактори можуть лише відіграти роль прискорювача на початковому етапі демократичного процесу, а тому їх не слід перебільшувати.

Ендогенні фактори південнокорейського демократичного переходу.
Класифікацію переходів від авторитаризму до демократичних режимів запропонували Т. Карл і Ф. Шміттер. Розглядаючи досвід переходів від авторитарних режимів до демократичних в країнах Латинської Америки і Південної і Східної Європи, дослідники виділили такі чинники для класифікації:

1. переважаючий тип акторів (еліти або маси);
2. основні стратегії, до яких вдаються (силові або компромісні).

Залежно від поєднання акторів і стратегій Т. Карл і Ф. Шміттер виділили 4 моделі трансформації:

1. пакт – перехід, який є результатом багатосторонньої елітної угоди між різними елітними угрупованнями;

2. реформа – тип переходу, під час якого виробляється компромісна угода правлячої еліти з масами (без застосування насильства з обох боків), як маси, так і еліта виступають активними учасниками подій;

3. революцію - насильницьке скидання старого режиму із активним включенням у ці процеси масових соціальних груп;

4. «нав'язаний» перехід – перехід, для якого характерною ознакою є яскраво виражена роль еліт, адже саме еліти ухвалюють рішення про початок переходу і засоби, які будуть використовуватися для змінення режиму, без опору мас і опозиції.

Ці моделі слід ранжувати за рівнем невизначеності, яка виникає як результат. Вона мінімальна за пактового і реформістського варіантах і максимальна за революційного і «нав'язаного» переходів.

Мова йде про дві стратегії еліт: силову (революція і «нав'язаний» перехід) і компромісну (пакт і реформа). Тільки пактовий і реформістський варіанти можуть привести до консолідації демократії, тобто до такої ситуації, коли просування до демократії отримає незворотний характер.

Аналіз наукової літератури свідчить, що серед спеціалістів, які займаються вивченням корейського питання, представлені дві протилежні думки щодо того, що саме було причиною демократизації Республіки з 1987 р.

Відповідно до першого підходу, головна причина переходу Південної Кореї від авторитаризму до демократії – пакт, укладений між елітами, а також їхня взаємодія на основі договорів і компромісів. Центральне місце тут посідає Декларація від 29 червня 1987 р., яку голова правлячої Партії демократичної

справедливості Ро Де У оприлюднив 29 червня 1987 р.

Прихильники іншого підходу вважають, що політична лібералізація у Південній Кореї у середині 1980-х рр. не була викликана конфліктом серед правлячої еліти, а основний імпульс до таких змін відбувся через самовпевненість і прорахунки авторитарного режиму щодо його легітимності і стабільності [52, С. 4], який наважився відкрити політичну систему, що призвело до несподіваних наслідків, таких як омолодження і мобілізація традиційно активного суспільства. Лібералізуючи політику, правляча еліта розраховувала на те, що таким чином демократична опозиція буде роздроблена, і саме тому вони погодилися прийняти ряд демократичних реформ, зокрема запровадити прямі вибори президента, розширити громадянські права і свободи, скасувати цензуру і забезпечити свободу преси, зміцнити місцеву автономію і автономію університетів, змінити політичний клімат на діалог і компроміс, а також домогтися істотних соціальних реформ.

Прихильники такого підходу акцентують увагу саме на масовій мобілізації різних груп громадянського суспільства. Відповідно до цього вони вважають, що центральною подією є не Декларація від 29 червня, а хвиля антиурядових протестів, яка прокотилася усією країною з 10 по 29 червня 1987 р. Науковці стверджують, що вирішальний момент для демократичного переходу в Південній Кореї у 1987 р. – формування демократичної коаліції і безпрецедентний рівень мобілізації мас, який чинив тиск на авторитарний режим для того, щоб задовольнити попит населення на демократичні реформи.

Таким чином серед дослідників немає дискусії щодо того, що саме Декларація від 29 червня 1987 р., яку висунув кандидат від правлячої партії Ро Де У, ознаменувала перехід Південної Кореї від авторитаризму до демократії, проте науковці не дійшли одностайності щодо способу її ініціювання. Одні дослідники вважають, що декларація була ініційована «зверху», щоб не допустити відродження авторитарного режиму, а інші науковці схильні дотримуватися думки, що вона була відповіддю на «Червневий демократичний

рух», який вже запустив процес демократизації «знизу».

Такі два різні підходи до південнокорейського демократичного транзиту корелюються з двома домінуючими парадигмами в науковій літературі щодо демократичного переходу і консолідації демократії. Перша парадигма, яка орієнтована на еліту, підкреслює роль обраної стратегії і взаємодію еліт як фактори, що багато у чому визначають, чи відбудеться відкриття політичної системи взагалі. Інша парадигма зосереджує свою увагу на масовій мобілізації і ролі громадянського суспільства. Прихильники такого підходу вважають, що вибір, який роблять різні соціальні групи громадянського суспільства, спонукає правлячу еліту рухатися у бік демократії.

Все ж більшість доходять думки, що Південна Корея пішла шляхом переходу, за якого і еліти, і маси виступили активними учасниками подій. Зокрема Ф. Штіттер, аналізуючи демократичний перехід у Південній Кореї наприкінці 1980-х рр., відносить її до групи країн, у яких перехід відбувся реформістським шляхом.

А. Пшеворський також зазначає, що на перехід від авторитаризму до демократії вплинули обидва типи акторів. Дослідник вказує на демонстрації, що «привели до розколу режиму і перетворили лібералізаторів на демократизаторів» [89, С. 61], а вивільнення з-під авторитарного режиму відбулося через порозуміння між реформаторами та поміркованими.

Отже, у Південній Кореї перехід відбувся з довгого протистояння між авторитарним режимом і демократичною опозицією. Авторитарний режим і демократична опозиція зробили прорив до демократичного переходу на межі "взаємного знищення" [75, С. 85], адже напередодні демократичного переходу баланс сил між режимом і демократичною опозицією був катастрофічним у тому сенсі, що демократична коаліція, хоч і максимально розширилася, була недостатньо сильною фізично, щоб змусити капітулювати правлячу еліту, натомість правляча еліта хоч і була сильно ослабленою, проте у неї все ж залишався останній засіб – військова сила.

Натомість, важливо зазначити, що політична лібералізація у середині 1980-х рр. не була викликана розколом між жорсткими і м'якими лініями всередині правлячої еліти. Основний імпульс лібералізації відбувся через самовпевненість і прорахунки авторитарного режиму щодо його легітимності і стабільності [76, С. 137], який наважився відкрити політичну систему, що призвело до несподіваних наслідків, таких як омолодження і мобілізація традиційно активного суспільства. Тому крах авторитарного режиму багато чому був викликаний величезним народним опором, організованим групами громадянського суспільства, зокрема студентами, профспілками і представниками середнього класу. З кінця 1983 р. по червень 1987 р. протести проти режиму були настільки масштабними, що режим змінив свою жорстку репресивну стратегію на курс м'якої капітуляції і (примусового) компромісу [79, С. 42]. “Червневий рух за демократію” 1987 р., який розпочався саме зі студентських демонстрацій, сприяв перегляду курсу Ро Де У у бік демократизації. При цьому кандидатура Ро влаштував і Чон Духван, і його помірних опонентів.

Рушійною силою процесу демократизації одночасно виступали і політична опозиція у образі демократичної громадськості, і представники державного керівництва. Правляча еліта як носії помірно демократичних і ліберальних настроїв зуміли досягти консенсусу з політичною опозицією і розпочати поступову демократизацію суспільства.

Крім того, політика неконфронтаційної трансформації авторитарної системи користувалася досить широкою підтримкою значної частини середнього класу і національної буржуазії, яка побоювалася зростання ліворадикальних настроїв [46, С. 50]. Договірна основа демократизації зуміла забезпечити мирний характер трансформації авторитарного режиму.

Через те, що Декларація від 29 червня 1987 р. і подальший компроміс у розробці нової Конституції були політичним договором, за якого колишній правляча верхівка отримали певні гарантії в обмін на поступку для відновлення демократичної конкуренції, у науковому товаристві прийнято вважати, що

південнокорейський демократичний перехід є таким, що близький до класичного “переміщення” С. Гантінгтона, “переходу через транзакцію” Р. Даля, «переходу за пактом» Т. Карла і Ф. Шміттєра, «договірної реформи» Х. Лінца і А. Степана та «демократії з гарантіями» А. Пшеворського.

Оскільки перехід здійснювався договірним шляхом, шляхом гарантій особистої безпеки і переговорів між елітами, то у політичній, соціальній та економічній політиці нової південнокорейської демократії переважала спадковість, а не розрив з авторитарним минулим. У зв'язку з цим демократія в Південній Кореї була анемічною і консервативною.

Надалі спадщина авторитарного минулого перешкоджала інституціоналізації демократичних “правил гри” і розширенню демократії як у політичній, так і у соціально-економічній сферах. Оскільки демократія була заснована на компромісі, стара еліта, особливо військові, досить довгий час залишалися впливовими, що накладало обмеження на розширення і поглиблення демократії.

Проте основоположні пакти між авторитарним режимом і демократичною опозицією не тривали нескінченно, адже основоположний договір, який гарантував «життєві інтереси» військових, був порушений, хоча і під тиском громадськості, першим по-справжньому цивільним президентом Кім Йон Самом, який розпочав справу проти Чон Ду Хвана і Ро Де У одразу за кількома звинуваченнями.

Варто також зазначити, що типологічними характеристиками демократичного переходу у Південній Кореї є прискорена, або стрибкоподібна, еволюція на неконфронтаційній основі. Вона була обумовлений існуванням традиційної політичної системи, заснованої на домінантній партії, якій вдавалося зберігати свою владу аж до 1997 р. завдяки стабільній перевазі на виборах. Система з домінантною партією забезпечувала більшу політичну стабільність, гарантувала права опозиції, незалежної преси, на її основі діяв демократичний механізм консультацій і вироблення консенсусу. Проте вона не

позбавлена недоліків, оскільки обмежувала розвиток громадянського суспільства, стимулювала зрощення партійного керівництва з державним апаратом, породжувала корупцію. Незважаючи на відновлення політичної конкуренції в центральних і місцевих органах влади і розширення конкурентного простору, соціально-економічна структура залишилися практично незмінною.

Проте у міру розвитку демократичної системи, особливо з 1993-1994 рр., все більшого значення набуває широкий національний консенсус, в повсякденну практику входить діалог з опозицією, змагальний електоральний процес і інші інститути і механізми сучасної політичної демократії.

Дослідники також зазначають, що розширення і розвиток громадянського суспільства у післяперехідний період зіграли значну роль у подальшій демократизації системи. Роль громадянського суспільства та його місце у політичній трансформації в Південній Кореї детальніше розглядається автором у третьому розділі цієї роботи.

Отже, послуговуючись класифікацією моделей становлення демократичних режимів С. Лакофа, можна зробити висновок, що південнокорейський перехід від автократії до демократії наприкінці 1980-х рр. є яскравим прикладом “змішаної моделі переходу” від авторитарного до демократичного режиму, адже він поєднував у собі усі інші шляхи переходу до демократії або включає у себе значну кількість їхніх рис, що було показано у даному розділі.

Таким чином, південнокорейський демократичний транзит, який розпочався наприкінці 1980-х рр., включає три етапи:

1. Перехідний (попередній) етап (початок 1980-х рр. – 1987 рр.);

Цей етап передбачав перехід від авторитаризму до демократії, який носив мирний характер: зростаюча у суспільстві конфронтація не призвела до прямого зіткнення, що було обумовлено також тим, що як правляча еліта, так і опозиція воліли бачити ненасильницьку трансформацію авторитаризму.

2. Етап консолідації демократії (1987 р. – кінець 1990-х рр);

На цьому етапі завершується стабілізація демократичного режиму, а демократичний процес в Південній Кореї набуває незворотного характеру, певні зміни спостерігаються також у сфері політичної культури, однак вони не настільки якісні, якщо порівнювати з інституційними факторами.

3. Етап розбудови громадянського суспільства (з 1990-х рр. – понині): формування, розширення і поглиблення громадянського суспільства і основ представницької демократії; завершення демократичного транзиту напряму залежить від волі і готовності південнокорейського суспільства і його політичної еліти до продовження демократичних перетворень.

Висновки до першого розділу.

На відміну від багатьох нових демократій у Латинській Америці та Східній Європі Республіка Корея на етапі демократичного транзиту перебувала у відносно вигіднішому становищі.

Економічні реформи 1960 – 1970-х рр. спричинили стрімкий економічний стрибок Південної Кореї, який створив умови для переходу до політичних трансформацій, що дало змогу корейській еліті зосередитися на нагальних політичних питаннях. На етапі демократичного переходу їм вдалося уникнути дилеми одночасного впровадження політичних і економічних реформ.

Водночас протягом цих років не припинялася боротьба південнокорейського суспільства і ліберальної частини його політичної еліти проти диктаторського режиму.

З початку 1980-х рр. рух за повернення до демократії і забезпечення економічної бази для розвитку демократичного процесу стали провідними напрямками внутрішньополітичного процесу на півдні Корейського півострову. Витоки процесу демократизації беруть початок у кризі авторитарного режиму на основі наростання соціальної напруженості.

Проте об'єктивні соціальні та економічні фактори, які поєднувалися з суб'єктивними початками, зокрема усвідомленням елітою необхідності

консолідувати опозицію і поява всередині державних структур опонентів режиму, дозволили здійснити швидкий і “безболісний” перехід. Вперше за кілька десятиліть боротьби за демократію потенційні союзники зуміли досягти компромісу і забезпечити мирний характер трансформації влади.

Розділ 2. Формування і розвиток демократичних політичних інститутів у Республіці Корея під час третьої хвилі демократизації

Істотна відмінність між термінами «демократичний перехід» і «демократична консолідація» полягає у тому, що перехідний етап є початковим рухом від авторитарної системи, під час якого відбувається заміна недемократичних інститутів і процедур. Необхідним аспектом цього переходу є впровадження нових правил, що регулюють політичний процес і первісна готовність політичних діячів слідувати цим новим встановленим правилам [3, С. 3]. Перехід закінчується першими демократичними виборами і приходом до влади демократично обраного уряду.

Натомість етап консолідації демократії є більш складним і зазвичай включає в себе процес перетворення нових демократичних інститутів і процедур у повсякденну практику політичного процесу всередині країни. На цьому етапі адаптація нових правил і процедур призводить до сталості процесу і стабільності демократичної системи. Відповідно до цього консолідація демократії передбачає незворотність «сталих демократичних політичних структур, коли визначеність процедур призводить до вагомого обмеження «невизначеності результатів», тобто коли недемократичні результати практично неможливі» [47, С. 17].

Ф. Шміттєра зазначає, демократичну консолідацію можна розуміти як «процес, коли епізодичні угоди, половинчасті норми і випадкові рішення періоду переходу від авторитаризму трансформуються у відносини співпраці і конкуренції, міцно засвоєні, постійно діючі та добровільно прийняті тими особами і колективами (політиками і громадянами), які беруть участь в демократичному управлінні [91, С. 24].

Ф. Шміттєр і Г. О'Доннелл «визначають консолідовану демократію через “інституціоналізацію нових норм і структур режиму, розширення їхньої легітимності та зняття перешкод, які на початкових етапах роблять їхнє встановлення важким”» [92, С. 15].

Можна говорити про те, що консолідація демократії більшою мірою, залежить від інсталяції нових демократичних інститутів, ніж характеру руйнації попереднього авторитарного режиму.

Незважаючи на значну поширеність поняття “консолідація демократії”, серед дослідників немає єдності щодо його змісту. Існують два підходи до розуміння цього поняття: мінімалістичний і максималістичний.

Прихильники першого підходу вважають, що встановлення електоральної або розширеної демократії достатньо для консолідації. Тобто повинні бути створені реальні можливості для переходу влади до опозиції.

Представники іншого підходу більше орієнтовані на результат. Вони зазначають, що демократія стає консолідованою лише тоді, коли окрім складових мінімальної процедурної демократії, вона включає характеристики, пов'язані із ширшим колом акторів, зокрема із формуванням громадянського суспільства (Ф. Шміттер); ширшим переліком інститутів та практик, запровадження яких є необхідним, наприклад, обмеження влади законом (Х. Лінц та А. Степан) чи горизонтальна підзвітність (В. Меркель); а також із змістом та результатами демократичної політики, від фактично високого рівня політичної активності до соціальної справедливості [10, С. 178].

“Максималісти” вважають, що як політична, так і соціально-економічна демократія необхідна для того, щоб в країні відбулася консолідація демократії. Ця концепція передбачає не тільки процедурну демократію, але й інші демократичні елементи, як-от гарантії основних громадянських прав і свобод, відповідальність та реагування, цивільний контроль над військовими, покарання за порушення прав людини тощо.

Відповідно до думки “мінімалістів” закінчення стадії консолідації у Південній Кореї є перехід влади у руки по-справжньому цивільної адміністрації Кім Йон Сама у січні 1993 року, а згідно з “максималістами” - перемога Кім Те Джуна на виборах у грудні 1997 року.

В будь-якому разі, якщо на першому етапі демократичного переходу головним завданням Південної Кореї було вивести збройні сили з влади і створити демократичну державу за допомогою прямих і чесних виборів, то другий етап демократизації зосереджувався на консолідації нових “крихких” демократичних інститутів і норм, тобто політичні сили і суспільство засвоювали нові демократичні правила, процедури і цінності.

У Південній Кореї інституціоналізація політичного суспільства переступила мінімальний поріг, інституціоналізувавши виборчі змагання. Інституціоналізація виборчих правил підвищила очікування того, що демократична конкуренція буде повторюватися регулярно, незалежно від зовнішніх коливань [64, С. 6].

Південна Корея, як вже було зазначено у першому розділі, перетнула перший поріг демократичного переходу у червні 1987 р., коли правлячі військова еліта оголосили про відновлення демократичної конкуренції відповідно до потреб населення. Після Декларації від 29 червня вперше в історії Південної Кореї була прийнята Конституція шляхом політичного пакту між правлячою військовою елітою і демократичною опозицією.

Успішно завершивши перший етап демократичного переходу, корейці повинні були створити відповідальні і функціонуючі представницькі інститути і сильний бастион громадянського суспільства.

У випадку Південної Кореї консолідацію демократії можна простежити з початку 1990-х рр., коли були створені умови для відкритого і чесного виборчого процесу, який відкрив нові можливості для опозиції. Головним показником консолідованої демократії може послужити така ситуація, коли згода в політичній еліті суспільства супроводжується активною участю народу у виборчому та інших інституційних процесах. У Південній Кореї це пов'язано з остаточним усуненням авторитарної спадщини, зокрема у сфері політичної культури, коли суспільство не уявляє існування іншого режиму, окрім демократичного. “Нарешті, обрання колишнього дисидента Кім Де Джуна, -

пише А. Круассан, - на пост президента у грудні 1997 року продемонструвало, що усі відповідні сили були інтегровані в демократичну систему” [58, С. 11].

Проте ще наприкінці 1980-х років значним внесок у підтримку демократії і трансформацію режиму здійснив Ро Де У. Під час своєї передвиборної кампанії у 1987 році Ро пообіцяв, що він почне епоху народної демократії, в якій всі громадяни країни матимуть однаковий доступ до політичного процесу і зможуть “насолоджуватися високим рівнем життя” [26, С. 6].

У своїй Декларації від 29 червня 1987 року він пообіцяв змінити авторитарний режим Чон Ду Хвана на демократичний, чому мали сприяти дії, закладені у вісьми пунктах Декларації, зокрема вони передбачали:

1. Внести поправки до Конституції, зробивши можливим прямі вибори президента.
2. Переглянути закон про президентські вибори, щоб забезпечити вільний доступ до них кандидатів і чесну конкуренцію.
3. Амністувати політичних в'язнів.
4. Захищати людську гідність і розширити право на недоторканість особи.
5. Скасувати суворий Основний закон про пресу і повернути свободу засобів масової інформації.
6. Зміцнити місцеву автономію і автономію університетів.
7. Змінити політичний клімат на діалогі і компроміс.
8. Домогтися істотних соціальних реформ.

У жовтні 1987 року Національні збори представили нову Конституцію, яка була схвалена всезагальним референдумом. Вона містила велику частину змісту Декларації від 29 червня, зокрема передбачала прямі вибори президентів на єдиний п'ятирічний термін, посилення ролі Національної Асамблеї, як-от право імпічменту президента, політичний нейтралітет для збройних сил тощо.

Конституція Республіки Корея була переглянута і країна повернулася до прямих президентських виборів, була скасована цензура, розширилися основні

права громадян, гарантувалося місцеве самоврядування, політичним партіям була гарантована свобода діяльності.

Результатом демократичних перетворень став політичний режим, який визначається як "процедурна демократія".

Аналізуючи демократичний досвід країн Азії, А. Круассан зазначає, що дефектна демократія є домінуючим підтипом демократій серед молодих демократій в Азії [57, С. 21]. Дефектні "демократії – це відхилення від стандартів демократичного врядування, скопійованих з сучасних політичних систем ліберально-конституційних демократій" [20, С. 117]. В. Меркель і А. Круассан дають таке визначення: "дефектна демократія – це система врядування, що характеризується наявністю значимого та дієвого виборчого режиму, який регулює доступ до влади (вільні, таємні, рівні та загальні вибори), проте вона має суттєві функціональні обмеження інститутів, забезпечують політичну участь та зихист базових політичних прав і громадянських свобод, а також неефективний горизонтальний контроль над демократично легітимною владою" [36, С. 23].

Проте режим, що має такі недоліки, залишається демократією, якщо "значні дефекти існують лише в частині режиму", а не пронизують його наскрізь, заперечуючи сам сенс демократичного врядування.

Серед підтипів дефектної демократії виокремлюють чотири, зокрема:

1. Ексклюзивна демократія – демократія, за якої існують пошкодження у виборчій системі та сфері політичних прав. У такій демократії під час вільних і незалежних виборів, де бере участь переважна частина громадян, один або кілька фрагментів з усіх повнолітніх громадян не допускаються до загального виборчого права.

2. Демократію з анклавом – демократія, яка пов'язана з пошкодженням ефективності демократичної влади, яке зумовлене тим, «що певні структури врядування випадають з-під контролю демократично створених інститутів та одержують можливість контролювати його окремі сегменти» [16, С. 204].

3. Неліберальна демократія – демократія, характерною рисою якої є пошкодження верховенства права. За неліберальної демократії недотримання демократичних стандартів породжує небезпеку для двох областей: 1) області громадянських свобод (свобода слова, інформації, асоціацій); 2) сфері стосунків громадян і держави, порушуючи рівний доступ громадян до суду, їх рівність перед законом та право меншин на захист.

4. Делегативна демократія – демократія, у якій існує пошкодження горизонтальної підзвітності демократичної влади, де поняття “горизонтальна підзвітність” спрямоване на взаємини між такими акторами, як уряд, парламент і суд.

За словами Г. О'Доннелла, делегативна демократія – це суміш обраних демократичних норм мажоритарного правління і авторитарної практики.

Головний недолік делегативної демократії – це «те, що підривається система стримувань та противаг, котра необхідна функціонуючим демократіям для підтримання збалансованого політичного представництва» [85, С. 18]. За делегативної демократії «виконавча влада домінує над законодавчою, судові органи лише обмеженою мірою здійснюють контроль за виконавчими структурами; уряд (як правило на чолі з харизматичним президентом), оминаючи парламент, діє з порушенням конституції та часто регулює суспільні відносини за допомогою декретів; не санкціоновані народом особи наділяються повнотою владних повноважень» [20, С. 119].

Процес прийняття політичних рішень, формування волі більшості населення за допомогою справедливих виборів, рівний доступ до влади не інституціоналізовані, відсутні стійкі форми взаємодії суб'єктів політики відповідно до правил і норм [58, С. 4]. Незважаючи на це, делеговані демократії можуть бути досить стійкими, адже існують певні політичні інститути, які є офіційними і складають елементи конституційної системи: суд, парламент, політичні партії, президент. Проте через значні соціально-економічні проблеми, що дісталися від попередніх урядів, нечисленність і слабкість наявних

інститутів домінуючим у системі влади стає інститут президентства, якому делегуються значні, а у деяких випадках необмежені владні повноваження.

Однак делегованій демократії не чужа і демократична традиція. Вона більш демократична, але менш ліберальна у порівнянні з представницькою демократією. Делегативна демократія носить різко виражений мажоритарний характер, який полягає у тому, що через чесні вибори делегативна демократія утворює більшість, яка дозволяє будь-кому на кілька років стати єдиним втіленням і тлумачем вищих інтересів нації.

Як зазначає А. Круассан, Південна Корея, незважаючи на значний прогрес у просуванні до ліберальної демократії, все ж залишається делегативною.

Недоліки південнокорейської демократії сконцентровані, на його думку, найперше у двох областях:

1. обмеження свободи вираження думок і асоціації;
2. «горизонтальна відповідальність» виконавчої влади та її контроль з боку законодавчої та судової влади.

Незважаючи на те, що правова база для здійснення політичних прав була розширена ще наприкінці 1980-х рр., державна сфера і громадянське суспільство в Південній Кореї в 1990-х рр. залишалися слаборозвинутими. Навіть наприкінці 1990-х рр. незалежний і вільний «ринок думок» не міг вкорінитися в корейському суспільстві через обмеження свободи преси, асоціацій та інформації [59, С. 145], які були пов'язані з антикомуністичною спрямованістю усієї політики.

Попри те, що демократія просунулася до демократичної консолідації з погляду зміцнення громадянських свобод і політичних прав, вона, втім, має серйозні недоліки в горизонтальній підзвітності та системі “стримувань і противаг”, що перешкоджає розвитку ліберальної демократії.

У більшості випадків протягом 1990-х рр. президентський режим в Південній Кореї характеризувався зміщенням балансу сил між президентом і

парламентом на користь президента. За цей час роль парламенту в прийнятті політичних рішень була слабкою. Законотворча функція була де-факто в значній мірі втрачена парламентом, адже вона перейшла у розпорядження виконавчої влади [85, С. 20]. Проте за часів панування опозиції в парламенті виникав протилежний сценарій – існувала перешкода з боку опозиція і надмірна конфронтаційна тактика, які перешкождали інституціоналізації стабільного балансу сил між парламентом і президентством, а також функціонуванню горизонтальної підзвітності.

Розглянемо детальніше перепони, які існують на шляху Південної Кореї до повної консолідації демократії, а також до становлення ліберальної демократії.

Інститут президентства.

Багато дослідників віддають перевагу парламентаризму, а не президенталізму, адже, за словами Х. Лінца, президентська форма правління має велику кількість «загроз» демократії, до яких дослідник відносить:

1. Відсутність потрібної гнучкості. «Президенталізм не має методів відправити у відставку правління, яке працює не достатньо ефективно» [82, С. 17] ефективно, окрім виключної процедури імпічменту. У кінцевому «підсумку те, що при парламентській системі правління вилилось би в чергову урядову кризу, при президентській системі може переродитись у загальну кризу режиму» [81, С. 21].

2. Мажоритарна природа влади. Президентська система працює за принципом «переможець отримує все», який робить політику “трою з нулевою сумою”, проте такі “ігри” спричинюють конфлікт, адже не забезпечують належного представництва меншості.

3. Подвійна легітимність президента та парламента, кожен з яких обирається всенародно, може стати «джерелом конфлікту між законодавчою та виконавчою владою, адже відсутні демократичні принципи вирішення

конфліктів між гілками влади у питанні, хто ж з них є реальним виразником волі народу» [82, С. 19].

4. Конкретно визначений термін повноважень є причиною того, що політичний процес стає сукупністю строго розділених періодів, що у певний період може заохотити прихід до влади не тільки популярних політиків, а й відомих особистостей, аутсайдерів і популістів.

5. Схильність до встановлення режиму особистої влади.

Проте, незважаючи на те, що парламентаризм має більше переваг у контексті демократичної консолідації та управління, президентська система як і раніше, без сумніву, є справді демократичною конституційною системою.

Саме така форма державного правління залишилася від авторитарного режиму у Республіці Корея. У минулому цій системі надавали перевагу авторитарні лідери, адже вона була корисним інструментом для суворого контролю і мобілізації економічних і суспільних інтересів. Сильна президентська система стала важливою основою для швидкого економічного розвитку країни.

Оскільки нинішня президентська система правління стала результатом руху за демократизацію 1987 року, для корейців ця система є символом не тільки економічного піднесення 1960-1980-х років, але й демократизації, адже вона сприяла початку демократії в Південній Кореї.

З часу прийняття нової Конституції, яка була впроваджена шляхом компромісу між правлячою елітою та опозицією, реальна влада президента не піддавалася сумніву ні у процесі прийняття рішень, ні під час здійснення політики [87, С. 3].

Протягом століть централізована сильна держава залишалася ідеалом політичної культури конфуціанського південнокорейського суспільства, тому проблему становлення у Південній Кореї представницької форми народовладдя часто пов'язують з традиціями конфуціанської політичної культури, як-от вождизмом [24, С. 7], проявами якого є сувора ієрархічність суспільства,

концентрація інститутів публічної влади навколо верховного правителя, патронаж держави щодо своїх громадян тощо.

У Конституції 1987 р. ці елементи традиційної політичної системи проявилися у наділенні глави держави надзвичайно широкими повноваженнями. Відповідно до цього, можна говорити про те, що у післяперехідному періоді у Південній Кореї закріпилася така система, за якої практично уся влада концентрувалася навколо інституту президента. Глава держави в повній відповідності з законодавчими нормами формував ієрархію державного апарату і практично одноосібно визначає державну політику.

Співвідношення повноважень президента і парламента є і нині проблемою внутрішньополітичного розвитку Республіки Корея, яка гостро постала ще в середині 1980-х рр [37, С. 80]. З одного боку, незворотність демократичних перетворень в Південній Кореї наприкінці 1990-х рр. зняла з порядку денного колишню загрозу відновлення авторитарного інституту «довічного» президентства. З іншого боку, введена в 1987 р. система з одним 5-річним президентським терміном без права переобрання знизилася ступінь залежності і підзвітності глави держави перед нацією.

Проте у постперехідний період між законодавчою і виконавчою гілками влади спостерігалися позитивні зрушення, зокрема були створені принципово нові взаємовідносини.

Незважаючи на збереження президентської форми правління, були істотно розширені повноваження однопалатного парламенту, якому були повернуті реальні парламентські функції. Таким чином, була практично відновлена роль вищого законодавчого органу.

Попри збережений інститут сильної президентської влади як принципової основи політичної системи Південної Кореї, влада президента значно обмежувалася: вилучалося право оголошувати надзвичайний стан, розпускати парламент і призначати дострокові вибори. Конституція надавала гарантії

недоторканості членам парламенту. Були значно розширені права і свободи громадян. Вперше в історії Республіки був створений Конституційний суд.

Президентству корейці надавали також перевагу тому, що саме президентська форма правління забезпечила стрімке економічне піднесення, натомість вони побоювалися повторення соціального і господарського хаосу, подібного періоду 1960-1961 рр.

Дискусія щодо спроби перейти до парламентської форми правління була розгорнута у постперехідний період. «Ця проблема червоною ниткою проходила через всю післявоєнну історію Південної Кореї, характерним явищем якої було протистояння всесильних президентів, схильних до прояву авторитаризму, і опонентів, які закликали до обмеження їх влади» [78, С. 142].

У 1990-х рр. почалося обговорення подвійної системи розподілу владних повноважень, щоб забезпечити компроміс між президентськими структурами і кабінетною системою. У кризовій ситуації домінуюче становище займав би інститут президента, а в нормальних умовах адміністративну владу мав здійснювати урядовий кабінет, підзвітний Національним зборам. Як модель для наслідування пропонувався варіант подвійної системи виконавчої влади у Франції [80, С. 111].

Проте необхідність ліквідації наслідків військово-бюрократичного режиму робила необхідним збереження сильної влади в руках справді громадянського президента, що підтримує контроль над збройними силами. Існувала думка, що саме сильний президент зможе утримати військових від прямого втручання в політику.

У постперехідному періоді президентська влада як і раніше відігравала значну роль у всіх сферах життя суспільства, незалежно від конституційно закріплених повноважень.

Президенціалізм у У Південній Кореї проявив себе двояко.

З одного боку, президентська форма правління тут сприяла тому, що опозиція прийшла до влади у процесі демократичних перетворень; завершилася

ліквідація авторитарної спадщини; була здійснена спроба приборкати корупцію у межах етичної реформи фінансової сфери; успішно була здійснена деполітизація збройних сил; законодавство Південної Кореї було приведено у відповідність до демократичних норм.

З іншого боку, він сприяв тому, що президенти, які були обрані демократичним шляхом, після приходу до влади у здійсненні реформ покладалися не на верховенство закону, а на персональне правління для здійснення політики у своїх цілях. Це призвело до концентрації влади у руках президента, чому сприяло також те, що інші політичні інститути не були ще інституціоналізовані. Таким чином, ймовірність того, що президент може зловжити своєю сильною владою, зросла.

Модель регіонально-партійного альянсу.

Одна з проблем демократичного процесу в Південній Кореї в післяперехідний період пов'язана також з особливим режимом партійної діяльності, зокрема з розвитком внутріпартійної демократії. Незважаючи на значні намагання реформувати партійну систему, вона виявилася найменш схильною до демократичних перетворень.

Принцип патерналізму, який превалує у питанні побудови політичної партії, і полягає у тому, що політичні партії будуються навколо особистості її керівника, залишився практично незмінним ще з кінця 1980-х рр.

Більшість політиків, незалежно від їх ідеологічних і політичних переконань, переформатовуються під їхнього харизматичного лідера, створюючи партію відповідно до його політичних потреб або уособлюючи партію в його образі. Автократичний контроль з боку партійного штабу продовжує завдавати шкоди демократичному процесу всередині партії. Відповідно до цього монопольним залишається і прийняття рішень з найважливіших питань.

Вироблення політичної платформи партії щодо певних проблем, так само як і визначення кандидатів для участі у виборах різного рівня (парламентських,

президентських, місцевих) практично залежать від думки двох - трьох лідерів партії [71, С. 122]. Явище персоніфікації політичних партій безпосередньо пов'язане з традиційною корейською політичною культурою і надзвичайно складно піддається будь-яким перетворенням.

Також відсутня реальна демократична процедура під час обрання і призначення посадових осіб всередині самих партій. Тут працюють різні механізми (від імперативних рішень до хабарів). Іншими словами, південнокорейські політичні партії за необхідності можуть та іноді визнають за необхідне продемонструвати відданість демократичним процедурам для громадськості, але не вважають за потрібне розвивати їх усередині своїх організацій. Життя партій також є ефемерним. Часто великі політичні партії перейменовуються, адже приходять і йдуть з амбіціями харизматичних лідерів.

Партійний босизм створив непереборні перешкоди для консолідації демократії в Південній Кореї. Це перешкоджало консолідації нової демократії з наступних причин:

По-перше, партійний босизм загрожує зростанню демократичної відповідальності. Хоча вибори проводяться регулярно, але виборні посадові особи не виконують передвиборних обіцянок перед виборцями, а поводяться від імені своїх босів.

По-друге, партійний босизм сприяє формуванню клієнтури у політиці. Партійні боси стали покладатися на грошові стимули. Патронні відносини з клієнтами, сформовані між партійними босами і їхніми послідовниками, живлять корупцію, персоналізм, кумівство і заступництво. Вибрані посадові особи служать конкретним інтересам таких босів, як "вищій владі", а не універсальним суспільним інтересам для створення загальних благ.

По-третє, характерною рисою партійного босизму корейського типу є яскраво виражений політичний регіоналізм. Починаючи з авторитарного періоду, результати виборів визначалися регіональними розколами. З часу перших демократичних виборів, на яких у результаті протистояння між

лідерами опозиції переміг кандидат від правлячої партії, детермінування регіональних розбіжностей у результатах виборів було настільки очевидним, що вибори вже не могли бути ареною, де змагаються різні ідеології та програми. Регіоналізм корейської політики став невід'ємною складовою сучасної політичної культури країни. У результаті такої ситуації політики не представляють класові, релігійні та професійні інтереси або загальні інтереси нації. Оскільки голоси зумовлюються регіональними розбіжностями, політикам дуже важко звертатися до виборців з програмами і поглядами, які відрізняються від регіональних інтересів.

Без відмови від партійного босизму важко очікувати появи міцної партійної системи. Корейська партійна у постперехідному періоді є занадто незріла, щоб бути інституціоналізованою. Виборці все ще схильні платити за лояльність і ідентифікувати себе не з якоюсь конкретною партією, а з харизматичним лідером зі своєї рідної провінції.

Характерна для корейських суспільно-політичних об'єднань традиція фракційної боротьби і регіоналізму стимулювала процес лобіювання регіональних інтересів у вищих ешелонах влади. Кожна з опозиційних сторін спиралася на лояльні по відношенню до її кандидатів регіони. Про це яскраво свідчать і результати перших демократичних виборів. Виборці віддавали перевагу кандидату, виходячи з принципу походження і регіональної орієнтації лідера партії, до якої кандидат належав. Демографічні та соціальні характеристики електорату у всіх партій були приблизно однаковими, а голос виборця визначався виключно регіональними інтересами [95, С. 17].

Проблема конфлікту регіональних інтересів залишається однією з найбільш гострих проблем сучасного південнокорейського суспільства. Вона проявляється в різних аспектах, починаючи з територіальних відмінностей в соціально-економічному розвитку і закінчуючи земляцькими уподобаннями під час вибору оточення того чи іншого керівника: від партійного боса до президента.

Тяга до згуртування в колектив і корпоративного захисту інтересів виливається в особливу регіональну свідомість, яка зумовлює виборчу поведінку більшості громадян, а також впливає на організаційну згуртованість політичної еліти.

Регіональні інтереси пронизують виборчу практику, визначають конфлікти між окремими провінціями, столичною і периферійною елітою. Отримавши політичну владу, представники регіону максимально використовують її в інтересах місцевої економіки, з'являються «елітарні» і другорядні області, а у зв'язку з цим регіональні конфлікти ще більш загострюються [66, С. 58].

Для подолання проблеми регіоналізму у внутрішній політиці у постперехідному періоді був проведений унікальний з точки зору партійно-політичного будівництва в Південній Кореї експеримент, який спрямовувався на трансформацію політичної еліти, в ході якого опозиція вливалася в ряди владних структур. Утворення нової партії стало спробою вирішити проблеми регіоналізму за рахунок створення загальнонаціональної політичної структури, а також проблему багатопартійної системи, яка проіснувала у Південній Кореї недовгий час. Проблема полягала у тому, що протистояння опозиційної більшості і правлячої меншості, по суті, заблокувало законотворчий процес. У цих умовах правлячі кола зуміли проявити гнучкість, і пішли на безпрецедентний в політичній історії Південної Кореї компроміс між урядовою партією і партіями, які перебували раніше в опозиції.

Під час таких перетворень наголошувалося на тому, що сучасна багатопартійна система Південної Кореї в більшій мірі відповідала персональним цілям партійних лідерів, ніж інтересам народу і виборців. Лідери новоутвореної партії зазначали, що велика кількість партій поглиблювала політичний розкол нації, адже впроваджувало систему виборів, засновану на регіональних перевагах, але не на громадській думці корейського народу [76, С. 123]. Проте така ідея внутрішньопартійної співпраці колишніх непримирених

опонентів виглядала суперечливою: цілі демократичних перетворень сприймалися кожним з учасників альянсу не однаково, що пізніше стало сприятливим середовищем для внутрішньопартійного розколу і фракційного суперництва.

Факт об'єднання колишньої «диктаторської» партії з демократичними партіями свідчив про те, що спочатку ці партії мало відрізнялися за своїми ідеологічною і соціально-політичною орієнтаціями [88, С. 5].

Певну роль в становленні партійної системи зіграв також приклад Японії, тому такі риси сучасної політичної системи Південної Кореї, як-от наявність домінантної партії, досягнення корпоративної згоди, електоральна політика тощо дозволяють говорити про її очевидну схожості з японською моделлю державного будівництва [40, С. 176].

Моделлю слугувала японська «політична система 1955 року», яка успішно діяла в Японії протягом тридцяти восьми років. Суть системи полягала в домінуванні в ній правлячої партії, яка незмінно формувала однопартійний уряд, а інша партія задовольнялася становищем «вічної опозиції».

Парламентська діяльність в Південній Кореї досі знаходиться на стадії становлення. Рецидиви авторитарного минулого видно і в тому, що президент завжди є неформальним лідером правлячої партії і надає в її розпорядження необмежені адміністративні ресурси держави.

Південнокорейському виборцю вкрай важко визначитися в своїх політичних уподобаннях, оскільки, не маючи чіткої соціальної бази й ідейної платформи, партії не пропонують йому конкретної програми політичних дій, обмежуючись загальними фразами, суспільно-політичною риторикою і випадками на адресу суперників.

З огляду на сказане вище, можемо говорити, що у постперехідному періоді в Південній Кореї у партійній системі відбулося становлення моделі регіонально-партійного альянсу, яка є вигідною для великих партій, адже перешкоджає розвитку політичних альтернатив. Крім цього, вона підтримує

політичну тенденція до «делегативної» (або “мажоритарної”) демократії. Це, в свою чергу, призводить до відсутності соціальної інклюзивності через виключення політичної меншості та їхніх інтересів [55, С. 55].

Становлення місцевого самоврядування.

Демократизація політичної системи передбачає звільнення місцевої адміністрації з-під жорсткої опіки центрального уряду.

У листопаді 1989 р., закони, що вводять місцеву автономію, повинні були отримати схвалення парламенту. Перспективи їх затвердження викликали сумнів у багатьох політиків. Майже тридцять років пройшло з моменту, коли місцеве самоврядування було ліквідовано після краху II Республіки.

Правляча еліта побоювалася, що можлива поразка в ході виборів до місцевих органів влади могло вплинути на їх політичну репутацію хоча б через те, що вони виявилися не здатними висунути досить підходящих кандидатів. Інша перешкода полягала їх прагненні забезпечити повний контроль центрального уряду над місцевою адміністрацією, щоб гарантувати спадкоємність влади і використання державних службовців-професіоналів. Вона також наполягала на збереженні сильної виконавчої влади, здатної керувати діяльністю місцевих законодавчих органів через підлеглих уряду мерів міст і губернаторів провінцій [32, С. 67]. Для опозиції ця проблема була ще однією причиною конфронтації з владою, адже її представники виступали за розширення повноважень місцевої адміністрації при збереженні мінімального нагляду за її роботою з боку центру.

Підтримка кандидатів на виборах до місцевих органів влади з боку політичних партій також представляла серйозну проблему. Було очевидним, що можливі кандидати потенційно можуть стати регіональними лідерами, тому для правлячої партії важливим ставало визнання кандидатом її керівної ролі.

Проте основи місцевого самоврядування були відновлені наприкінці грудня 1989 р. Дебати розгорілися навколо права партій висувати своїх кандидатів. Заперечення проти участі партійних структур у виборах

супроводжувалися вимогою до кожного кандидата підтвердити свою незалежність. Противники партійної активності в ході обрання місцевої адміністрації вважали, що її результатом стане нескінченне сперечання сторін і посилення місницьких тенденцій в самих партіях.

Свою стратегію в питанні про запровадження місцевого самоврядування партії визначали, виходячи з того, яку користь або шкоду це принесло б їм, а не суспільству.

Як тільки Закон про місцеву автономію пройшов через процедуру затвердження парламентом, влади міст і повітів країни почали підготовку до виборчої компанії. Уряд штучно затягувало виділення бюджетних коштів на покриття пов'язаних з виборами витрат. До того ж стояла колосальна робота з перегляду місцевих виборчих норм і передачі владних повноважень від провінційних і центральних відомств міським і повітовим установам. Впровадження системи місцевого самоврядування вимагало вишукування фінансових ресурсів, з цією метою адміністрація на місцях отримала право вводити нові податки, розвивати місцевий туризм і займатися ліцензійною діяльністю [33, С. 191].

Незважаючи на очікування влади і політичних партій, бурхливі дискусії в парламенті і пресі, інтерес простих виборців до процедури голосування виявився низьким.

Загалом реформи були спрямовані і на поступове посилення самостійності місцевої влади. Зросла фінансова незалежність провінційної адміністрації, в той же час зберігалася система їх централізованого фінансування.

Не дивлячись на те, що у Південній Кореї влада держави була ослаблена з моменту переходу, все ж держава залишалася ефективно у порівнянні з іншими новими демократіями. Як і в інших випадках переходу, демократизація в Південній Кореї передбачає передачу влади від центрального уряду до місцевих органів.

Висновки до другого розділу.

Становлення політичної системи VI Республіки в 1987 р. на основі договірної Конституції зумовило характер національного демократичного транзиту на найближчі десятиріччя. У 1990-х рр. відбулася консолідація корейської демократії, яка була пов'язана з подальшим вдосконаленням політичної системи, її інститутів і процедур, єднанням демократичних сил суспільства.

На цьому етапі завершується стабілізація демократичного режиму, а демократичний процес в Південній Кореї набуває незворотного характеру, певні зміни спостерігаються також у сфері політичної культури.

У цей період Республіка Корея зіштовхнулася різноманітними проблемами.

Недоліки південнокорейської демократії сконцентровані найперше у двох областях: 1. обмеження свободи вираження думок і асоціації; 2. «горизонтальна відповідальність» виконавчої влади та її контроль законодавчої та судової влади. Ці проблеми демократичної консолідації корелюються з недоліками, які описав Г. О'Донелл як «делегативна демократія».

Незважаючи на плавний перехід Південної Кореї до демократії шляхом укладання пакту між елітами, це не призвело до зміни партійно-орієнтованої системи. Партійний босизм та регіоналізм – не лише головні характеристики корейської партійної системи, але і головні перепони на шляху до повної інституціоналізації партійної системи.

Більше того, не існує стабільних відносин між партіями та електоратом, адже зв'язки між партіями, кандидатами і суспільством слабкі. Партійна система характеризується відносно частими партійними розколами, злиттям і регіоналізацією партійних організацій. Південнокорейські партії дуже часто зазнають “косметичних” змін, найбільш поширеною практикою з яких є переіменування.

Виборчою системою орієнтована на кандидата, а не на виборця. Партії не пропонують конкретних програм, обмежуючись загальними фразами, суспільно-політичною риторикою і випадками на адресу суперників. У постперехідному періоді у Республіці Корея відбулося становлення партійної системи як моделі регіонально-партійного альянсу.

Розділ 3. Роль громадянського суспільства у постперехідному періоді в Республіці Корея

Громадянське суспільство – поняття, яке бере свої початки ще з раннього досвіду Західної Європи. Політичні події, які відбулися у 1970-1980-х рр. у Східній і Центральній Європі, сприяли відродженню цієї концепції і ширкому її застосуванню у наш час. Крах Радянського Союзу і комуністичних режимів у регіоні часто інтерпретується як наслідок відродження громадянського суспільства в опозиції до репресивної державної соціалістичної системи [79, С. 33]. Громадянське суспільство розглядається як головна зброя проти деспотизму і як основний засіб поглиблення політичних демократичних реформ у постсоціалістичному суспільстві.

Проте популярність концепції громадянського суспільства не обмежується застосуванням її до європейських країн. Ця концепція часто використовується для пояснення подій у Латинській Америці і Східній Азії. Багато латиноамериканських країн можуть претендувати на традиції громадянського суспільства у зв'язку з наявною спадщиною європейського колоніалізму. Проте навіть у Східній Азії, яка, очевидно, мала зовсім іншу історію і національні традиції, ніж Європа або Латинська Америка, концепція громадянського суспільства має багато прихильників і використовується дуже часто для пояснення демократичних трансформацій у регіоні. «Хоча його історичне походження однозначно в Західній Європі, проте норми і практика громадянського суспільства, – як пише Ф. Шміттер, – стосуються консолідації демократії у всіх культурних і географічних районах світу» [47, С. 19].

Відповідно до цього багато теоретиків громадянського суспільства стверджують, що сильне громадянське суспільство виконує позитивні функції для демократичної консолідації. За словами Ф. Шміттера, хоча існування громадянського суспільства не є передумовою ні для загибелі автократії, ні для переходу до демократії, воно може зробити позитивний внесок у зміцнення демократії.

По-перше, громадянське суспільство стабілізує очікування всередині соціальних груп (підвищує ступінь передбачуваності), внаслідок чого влада отримує більше узагальнену, достовірну та придатну для практичного застосування, інформацію, на яку може опертися в процесі управління, тобто забезпечує інституціоналізацію невизначеності.

По-друге, громадянське суспільство відіграє роль "школи демократії", яка прищеплює цивільні уявлення і норми поведінки.

По-третє, воно забезпечує канали для самовираження й ідентифікації, які є найбільш близькими для людей і фірм, які відмінні від політичних партій, для формулювання, агрегації та представлення інтересів, висуванні вимог.

По-четверте, знижує тягар управління як для державних органів, так і для приватних виробників, адже регулює поведінку своїх членів щодо сфери колективних зобов'язань.

По-п'яте, є потенційним джерелом опору сваволі і тиранії правителя [91, С. 543].

Відповідно до цього, громадські рухи, організації, групи інтересів можуть зіграти важливу роль у зміцненні та поглибленні демократії.

Громадські організації можуть сприяти консолідації демократії кількома способами. Як зазначає Л. Даймонд, громадянське суспільство може перевіряти, контролювати і стримувати здійснення влади державою, а також забезпечувати її підзвітність.

Роль громадянського суспільства у більшості випадків не є вирішальною, проте чим плюралістичніше, більш інституціалізоване і демократичніше громадянське суспільство, тим ефективніше воно врівноважує напруженість у відносинах з державою, тим ймовірніше, що демократія збережеться.

Громадянське суспільство включає у себе приватних громадян, які діють колективно, пред'являють вимоги державі або висловлюють у публічній сфері свої інтереси, або перевіряють авторитет держави і притягують державних чиновників до відповідальності.

Громадянське суспільство є посередником, що знаходиться між приватною і державною сферами. Таким чином, воно виключає особисте і сімейне життя, внутрішню групову діяльність, прибуткове підприємство окремих комерційних фірм тощо. Суб'єкти громадянського суспільства потребують інституціоналізованого правопорядку для захисту їх автономії та свободи дій. Таким чином, громадянське суспільство не тільки обмежує державну владу, а й узаконює державну владу, коли ця влада заснована на верховенстві права.

Сучасна наука визначає громадянське суспільство як суспільство розвинених соціально-економічних, політичних і духовно-моральних відносин, з високою загальною і соціально-політичною культурою, соціально і політично активними членами, відокремлене і незалежне від держави. Держава за таких умов ототожнюється з правовим та інституційним апаратом, натомість громадянське суспільство є сукупністю різних об'єднань.

Від «суспільства» його відрізняють:

1. займається громадськими, а не приватними цілями.
2. громадянське суспільство має зв'язок із державою, проте не прагне завоювати офіційну владу або посаду у ній; організації громадянського суспільства прагнуть отримати від держави поступки, пільги, допомогу, відшкодування або підзвітність.
3. плюралізм і різноманітність.
4. частковість, що означає, що жодна група громадянського суспільства не прагне представляти інтереси людини чи спільноти загалом; різні групи представляють різні інтереси.
5. є автономним не тільки від держави і суспільства загалом, але і від партійної системи; якщо організації громадянського суспільства стають захопленими партіями або гегемоністами всередині них, вони таким чином переміщують свій основний центр діяльності в політичне суспільство і

втрачають більшу частину своєї здатності виконувати певні унікальні посередницькі і демократичні функції побудови.

б. є життєво важливим інструментом стримування влади демократичних урядів, перевірки їх потенційних зловживань і порушень закону та їх громадського контролю тощо.

Дійсно, активне громадянське суспільство, ймовірно, більш важливе для консолідації і підтримки демократії, ніж для її ініціації.

Шанси на розвиток стабільної демократії значно поліпшуються, якщо громадянське суспільство не містить максималістських, безкомпромісних груп інтересів або груп з антидемократичними цілями і методами боротьби. Потужні войовничі групи інтересів підштовхують партії до популістських обіцянок, поляризують партійну систему, послаблюють або радикалізують більш демократичні елементи громадянського суспільства.

Важливою рисою громадянського суспільства є його рівень організаційної інституціоналізації. Як і у випадку з політичними партіями, інституалізовані групи інтересів сприяють стабільності, передбачуваності і керованості демократичного режиму. Там, де інтереси організовані структурованим, стабільним чином, ведуться переговори і розширюються кооперативні мережі.

У процесі демократизації Азії, особливо Республіки Корея, Індонезії, Таїланду, роль еліт була першочерговою, проте без активної участі громадян у процесі демократизації їм було важко досягнути. Вони створили політичний тиск для проведення реформ, що призвело до лібералізації політичної системи і повалення авторитарного режиму.

Раптовий політичний перехід і наступні політичні трансформації змусили багатьох дослідників інтерпретувати події, які трапилися у Республіці Корея, через поняття “громадянське суспільство”.

Зазвичай вважається, що громадянське суспільство в Південній Кореї виникло як наслідок економічного піднесення і експансії середніх класів,

подібно до громадянського суспільства, яке розвивалося у ранніх індустріальних суспільствах на Заході. Суспільство, що виникло внаслідок таких процесів, ставало все більш незадоволеним авторитарним правлінням, тому підтримало студентський демократичний рух, що в кінцевому підсумку призвело до занепаду військового правління у 1987 р.

Широко визнається серед корейських вчених думку про важливість ролі громадянського суспільства в демократичному переході у Республіці Корея: «Відроджене, жваве і повторно мобілізоване громадянське суспільство змусило неохочий і часто впертий правлячий режим ініціювати і проводити демократичні реформи» [93, С. 24].

Характерною ознакою десятиліття, яке послідувало за демократичним переходом, є поява багатьох громадських рухів та тисяч громадських об'єднань. Серед них були організації, які виступали за економічну справедливість, проти забруднення навколишнього середовища, за права жінок, асоціації вчителів за реформу освіти, асоціації журналістів за свободу засобів масової інформації, рухи за чесні вибори, проти політичної корупції та регіоналізму, групи контролю за діяльністю органів місцевої влади тощо.

«Довідник корейських недержавних організацій» за 1999 рік містив 7.6 тисяч найменувань різних громадських організацій. Число збільшилося до 20 тисяч, якщо врахувати їхні місцеві філіали. Створення більшості з них припадає на 1990-ті роки. Крім цього, майже половина з цих громадських об'єднань були створені всього за три роки: з 1996 року по 1999 рік.

Неурядові організації росли вражаючими темпами як з погляду їхнього розміру, так і з погляду впливу, який вони здійснювали на політичний процес в країні. Їхню діяльність можна було спостерігати в багатьох сферах життя суспільства: від захисту навколишнього середовища й боротьби проти корупції серед чиновників до проблем зі збору сміття і громадським транспортом.

У цьому контексті важливо розглянути три найвпливовіші громадські рухи 1990-х років у Південній Кореї, до яких належать:

1. Громадянська коаліція за економічну справедливість, яка була заснована у 1989 році професійним середовищем південнокорейського суспільства, зокрема професорами вищих навчальних закладів, пасторами, юристами, лікарями, журналістами тощо.

Громадянська коаліція за економічну справедливість вважала, що формування багатств і розподіл доходів є несправедливими у Південній Кореї. Вони зосереджували свою увагу на проблемах податкової і фінансової системи, а також на спекуляціях на ринку нерухомості. Від початку своєї діяльності організація проголосила, що є прихильником ненасильницьких методів боротьби, а також на тому, що вона є «неполітичним рухом».

До 1991 року кількість членів коаліції зростає від 500 до 7 тисяч людей. У 1993 році Громадянська коаліція вже мала 10 регіональних відділень, а також спеціалізований науково-дослідний інститут, видавництво і власний журнал [77, С. 7].

2. Корейська федерація екологічних рухів, яка була заснована у 1993 році. Вона замінила Корейську асоціацію руху проти забруднення навколишнього середовища, яка функціонувала від 1988 року. Наприкінці 1990-х років Корейська федерація мала 32 регіональних відділення і 50 тисяч членів, які платили внески. До неї увійшли як підприємці, журналісти, юристи, лікарі, так і соцпрацівники, робітників і студенти. Загалом її основу становили представники нового міського середнього класу.

Корейська федерація екологічних рухів є найбільшою природоохоронною неурядовою організацією в Південній Кореї. Окрім захисту навколишнього середовища, її діяльність поширюється на такі питання, як-от підтримка миру і права людини.

3. Народна солідарність за демократію участі, яка була створена у 1994 році. Як і у випадку з двома іншими організаціями до першопочаткового складу увійшли загалом професіонали з різних сфер людської діяльності, зокрема професори вищих навчальних закладів, юристи та лікарі. Наприкінці 1990-х

років Народна солідарність виступила на захист прав міноритарних акціонерів і на підтримку підвищення прозорості корпоративного управління, а також провела кампанію, мета якої полягала у тому, щоб кожен громадянин Південної Кореї мав 10 акцій великих південнокорейських конгломератів. Серед її діяльності також є груповий позов проти кількох фінансово-промислових груп, які Народна солідарність звинувачувала у зловживанні владою.

Метою організації була реформа корпоративного управління, для якого характерна надмірна диверсифікація, внутрішня торгівля і сімейне спадкування власності [76, С. 139].

Зазначені вище організації, а також інші громадські рухи, які утворилися у Південній Кореї внаслідок демократичного переходу сприяли розширенню південнокорейського громадянського суспільства.

Можна стверджувати, що їхня діяльність відповідала загально визнаному визначенню громадянського суспільства, яке запропонував Ф. Шміттер, адже вони діяли у межах закону, були відносно одночасно вільними від органів державної влади і позадержавних одиниць виробництва і відтворення, були здатними планувати і здійснювати колективні акції для захисту і досягнення своїх інтересів, а також у своїй діяльності не прагнули підмінити собою ні державні структури, ні приватних виробників, ні перейняти функцію з управління державою загалом.

З огляду на це, більшість дослідників схильні вважати, що південнокорейське громадянське суспільство стало розвинутішим і сильнішим зі зростанням демократичних процесів після 1987 р.

Існує кілька причин, якими можна пояснити значне розширення громадянського суспільства в Південній Кореї у постперехідний період, а саме:

1. Джерелом підвищення соціальної мобільності громадян та залучення громадськості до громадських організацій та рухів були соціальні проблеми, які виникли внаслідок стрімкого економічного піднесення.

До таких проблем можна віднести нерівномірний розподіл доходів, забруднення навколишнього середовища, неетичні корпоративні практики, проблеми у сфері освіти, інфраструктурі тощо. Вказані проблеми були побічним наслідком економічного зростання, яке ґрунтувалося на керованих державою великих фінансово-промислових групах. Такі питання викликали серйозну стурбованість у значної частини суспільства, незалежно від їх класової приналежності.

2. Сам процес демократизації призвів до значного розчарування і невдоволення серед корейців.

Хоча Республіка Корея розглядається як успішний приклад поступового переходу від демократичного транзиту до демократичної консолідації, проте багато громадян цієї країни були невдоволені ситуацією, яка утворилася після 1987 року. У постперехідний період корейське суспільство зрозуміло, що політична сфера, зокрема партійна система, є чи не найскладнішою сферою для демократичних реформ.

На цьому етапі явними ознаками південнокорейської політики залишилися регіоналізм, босизм, кумівство, клановість тощо. Як самі політичні партії, так і їхня підтримка будувалися не на ідеологічній прихильності чи програмній солідарності, а на регіональних зв'язках та харизмі лідера. На цьому етапі стала також очевидною корупція, яка глибоко укорінилася у корейському суспільстві як засіб вирішення тих чи інших питань. У таких умовах громадські організації розглядалися як найнадійніший засіб тиску та контролю як державних органів влади, так і окремих політиків.

Наприкінці 1990-х рр. громадянське суспільство у Південній Кореї навіть почали визивати «третьою владою», що було насамперед пов'язано з фінансовою кризою 1997 р., яка зруйнувала довіру середнього класу до політичних лідерів.

3. Підтримка громадянського суспільства як державою, так і міжнародною спільнотою.

У 1990-х рр. південнокорейські громадські організації отримати значну підтримку як національних медіа, так і держави, яка хоч і з перманентною успішністю, проте послаблювала свій контроль за громадським простором, зокрема прийняла низку сприятливих для громадянського суспільства законів. На початку 1990-х рр. південнокорейський уряд також прийняв на роботу кількох високопоставлених державних чиновників з табору громадянського руху. Деякі лідери громадянського руху відкрито висловили свою підтримку уряду, зокрема лідер Громадянської коаліції за економічну справедливість зазначив, що першочерговим завданням громадянського суспільства в Південній Кореї є надання допомоги і зміцнення уряду Кім Йон Сама з метою запобігти повернення реакційних сил і продовження політичних та економічних реформ. Панування груп помірних громадських рухів сприяло нормалізації відносин між державою і громадянським суспільством. Проте, нездатність режиму Кім Йон Сама вирішити ключові проблеми консолідації, зокрема покінчити з авторитарним минулим, перетворити політичну систему на більш інклюзивну і перебудувати державні робочі відносини – зміцнили становище радикальних груп народного руху, таким чином, знову зробивши відносини між державою і громадянським суспільством конфронтаційними [60, С. 152].

Крім цього, організаційну, фінансову та ідеологічну допомогу надавало і світове співтовариство.

Найхарактернішою ознакою громадянського суспільства, яка сприяла посиленню його ролі у демократичному процесі у Південній Кореї у постперехідний період, було те, що громадські організації, асоціації та рухи очолювали і формувалися з представників середнього класу.

У 1990-х рр. яскраво простежується тенденція до поділу соціальних рухів за соціальною базою. Якщо у 1980-х рр. у південнокорейському суспільстві переважали робітничі і студентські рухи, які були традиційно реакційними групами, то у 1990-х рр. вони значно скоротилися, натомість значно

збільшилася кількість рухів, які склалися з представників середнього класу, які формували ширшу соціальну базу, що діяла колективно у публічній сфері для того, щоб висловлювати і захищати свої інтереси. Крім цього, відрізнялися і методи їхньої боротьби. Якщо у 1980-х рр. переважали спонтанні і войовничі методи боротьби, то у 1990-х рр. – мирні та організовані.

Тож зростання громадянського суспільства в Південній Кореї тісно пов'язане з процесом демократизації. Ф. Шміттер зазначає, що перехід до демократії практично завжди супроводжується «відродженням» громадянського суспільства навіть там, де його не було. Крім цього, найчастіше це відбувається після переходу до демократії, а не до початку цього процесу. Випадок Південної Кореї яскраво підтверджує таке твердження.

Більшість дослідників вважають, що свої початки південнокорейське громадянське суспільство бере з продемократичних протестних рухів 1970-1980-х років, а найбільше з “Червневої боротьби за демократію” 1987 року. Натомість після 1987 року, коли країна здійснила успішний демократичний перехід, спостерігається швидкий ріст і розширення громадянського руху у більш інституційних і організованих формах.

Корейські дослідники зазначають, що після інавгурації Ро Де У суспільство мобілізувалося і відновило свою демократичну діяльність з енергією навіть сильнішою, ніж протягом 1985-1987 років [65, С. 59]. Однією з найважливіших причин, через яку суспільство змогло відносно швидко відновити свій рух за демократичні реформи, була спадковість минулого авторитарного режиму. Корейці розглядали Ро Де У, який переміг на перших відносно чесних прямих виборах, як ще одного генерала, який став президентом. Будучи близьким другом Чон Ду Хвана і глибоко втягнутим у військовий переворот 1979-1980-х років і подальшу консолідацію авторитарної політичної системи, Ро був призначений офіційним наступником Чона, коли правляча еліта вирішила піти на компроміс, проголосивши “Декларацію від 29 червня”. Для великої частини південнокорейського суспільства, яка була

основною силою “Червненого руху за демократію” у 1987 році, режим Ро розглядався як просте продовження авторитарного правління.

Аргументом на користь того, що громадянське суспільство почало формуватися у Південній Кореї саме після переходу є також теза щодо того, що громадянське суспільство передбачає наявність автономних асоціацій, які діють у межах, встановлених законом.

За Л. Даймондом, громадянське суспільство – це сфера спонтанного самовиявлення вільних індивідів і добровільно сформованих асоціацій та організацій громадян, яка на рівні законодавства відмежована «від прямого втручання і довільної регламентації з боку органів державного управління» [63, С. 8].

Громадськість, яка існувало в Південній Кореї до 1987 року, не складалася з автономних асоціацій, які б займалися громадською діяльністю у межах правових норм, адже вони функціонували найперше на основі дисидентських організацій і продемократичних рухів, які або існували поза правовими межами, або контролювалися державою. Тому громадські організації, які виникли після демократичного переходу, точніше відповідають усталеній думці щодо сутності громадянського суспільства з погляду його незалежності, добровільної участі і законних діяч.

Хоча громадянське суспільство відіграє важливу роль у процесі демократизації Південної Кореї, проте питання його інституціоналізації досі залишається відкритим, адже громадянське суспільство означає більше, ніж проста наявність автономних неурядових організацій. Серед дослідників, які займаються вивченням процесу демократизації в Південній Кореї, дуже часто постає питання, чи є достатнім рівень політичної культури корейського суспільства, щоб визначити Південну Корею як консолідовану демократію. Хоча однозначної відповіді немає, проте західні уявлення щодо демократичної політичної культури дозволяють сумніватися в повній консолідації корейської демократії.

Відповідно до цього Г. Ерме зазначає, що громадянськість складається з трьох взаємодоповнюючих та неподільних елементів: усвідомлення єдності прав та обов'язків; наявності конкретних громадянських дій; системи цінностей та моральних переконань, які надають цій системі сенсу і значення [16, С. 3]. Цей набір норм і ціннісних орієнтацій передбачає плюралізм, толерантність, індивідуалізм, взаємоповагу тощо. Крім цього, важливою є готовність поступитися індивідуальними і місницькими інтересами для загального блага усього суспільства.

Проте, як показує практика, такими цінностями часто нехтує більшість південнокорейських громадських організацій та рухів, адже замість того, щоб демонструвати плюралізм і терпимість, вони часто ведуть безкомпромісну боротьбу задля досягнення власних цілей [69, С. 65]. Існує кілька припущень, які намагаються пояснити причини, які зумовлюють таку ситуацію у суспільстві: по-перше, наявність конфуціанської культурної традиції як основи корейського суспільства; по-друге, їхнє зародження і функціонування за часів і під посиленням наглядом авторитарного правління; по-третє, це відбувається тому, що вони лише перебувають на стадії формування, а тому з часом, коли мережі громадянського суспільства стануть більш зрілими, соціальна довіра у суспільстві зросте і стане домінуючою рисою для південнокорейського громадянського суспільства.

Незважаючи на те, що громадянське суспільство відіграло значну роль у процесі демократизації Південної Кореї, все ж у постперехідному періоді громадянське суспільство на півдні Корейського півострову, як вказує Кім Со Хьон, не змогло перетворитися з «мобілізаційного громадянського суспільства» в «інституційне громадянське суспільство» [77, С. 16].

Хоча на початку 1990-х рр. влада послабила жорсткий контроль над громадянським суспільством, а представники різних соціальних груп створили автономні асоціації для захисту своїх класових, галузевих або професійних інтересів, проте все ж значна кількість асоціацій інтересів не була перетворена

на інституціоналізовану політику інтересів. Новостворені асоціації не цікавилися розробкою інституціоналізованих каналів для подолання розбіжностей між ними, найперше вони переслідували власні інтереси, тому наприкінці 1990-х років політика інтересів в Південній Кореї залишалася аморфною.

Кім Сохьон вказує на кілька причин, чому громадянське суспільство, яке було потужним мобілізуючим чинником проти авторитаризму, не змогло трансформуватися в «інституційне громадянське суспільство» за нової демократії [75, С. 85].

1. Рух громадянського суспільства не зміг зрозуміти різницю між політикою перехідного періоду і політикою консолідації демократії. У період демократичного переходу продемократичні актори, зазвичай, залучаються до «війну пересування» з метою повалення авторитарних держав шляхом державного перевороту. Процес переходу є «процесом швидких змін, високого ризику, зміни інтересів і невизначених стратегічних реакцій» [76, С. 140], тому іноді потрібні рішучі і сміливі дії, щоб переважати у «вуличних парламентах». У той час як найважливішим завданням в перехідному періоді є мобілізація народних мас за допомогою «штурму і випивки», в період консолідації вона «сідає в окопи», що є рекомендованою стратегією у «війні позицій», коли небезпечний момент проходить, рух громадянського суспільства змушений трансформуватися в «інституційне громадянське суспільство»: «передбачуваніше організувати внутрішню структуру, почати проводити регулярні консультації з виборцями, серйозніше розглядати їх довгострокові наслідки» [73, С. 5].

Хоча у Південній Кореї Політика руху була замінена інституційної політикою, проте, не дивлячись на зміщення акценту демократизації з переходу до консолідації, рухи громадянського суспільства не відмовилися від стратегій політики руху: політичного радикалізму та непримиренності.

Демократична консолідація не обов'язково супроводжує або тягне за собою конгурентну взаємодію між державою і громадянським суспільством, оскільки громадянське суспільство складається з різних елементів, які можуть взаємодіяти з державою по-різному: як конгруентно, так і конфліктно. У випадку Південної Кореї конфліктна участь, яка значною мірою визначила демократичний перехід в 1985-1987 роках, як і раніше характеризувала загальну конфігурацію відносин між громадянським суспільством і державою. Почасти це пов'язано з тим, що, на відміну від деяких інших випадків демократичної консолідації, громадянське суспільство в Південній Кореї не було повністю демобілізоване в постперехідному періоді. Хоча масштаб радикальних груп громадянського суспільства зменшився, проте як помірні, так і радикальні продовжували брати активну участь у вирішенні консолідаційних політичних проблем.

На виборах до Національних зборів 1988 і 1992 років жоден кандидат, який представляв радикальні сили громадського руху, не отримав місце у Національних зборах, тому не зміг вийти на інституційну політичну арену [50, С. 11]. Після провалу мобілізаційне і радикальне громадянське суспільство поступово дискредитувалося. Активісти морального громадянського суспільства були змушені масово об'єднуватися в політичні партії і державні адміністрації.

2. Нерозвинутості громадянського суспільства також сприяв характер демократичного переходу. Оскільки нова південнокорейська демократія виникла із “кризи успіху”, то вона успадкувала основи соціально-економічної політики попереднього авторитарного держави. Політика у галузі праці та система соціального забезпечення визначаються як два ключових напрями державної політики, в яких домінує спадковість авторитарного режиму, тому вони перешкоджають зростанню активної громадської асоціації у виробничих відносинах.

Демократична держава успадкувало систему корпоративних профсоюзів авторитарної держави і продовжувала підтримувати традиційні корейські виробничих відносини, які негативно впливали на дієвість громадянського суспільства, а саме: заборона на втручання третьої сторони, “одна компанія - один профспілка”, заборона на політичну діяльність профспілок.

Як наслідок, у виробничих відносинах переважали жорстокі зіткнення між профспілками і фірмами. Типовою рисою корейської системи є те, що і нині ставки заробітної плати встановлюються страйками.

Дослідники вважають, що такий високий рівень демонстрацій на робочих місцях - це витрати, які країна заплатила унаслідок прийняття такого крайнього плюралізму. Оскільки рівень заробітної плати, встановлений внаслідок конфронтації між працівником і роботодавцем, є у більшості випадків правилом, ніж винятком, виробничі відносини в країні не були стабілізованими і продовжують бути бар'єром і для підвищення міжнародної конкурентоспроможності, і для демократичної консолідації. В умовах нової демократії організовані працівники не були об'єднані у мережу тристороннього партнерства “держава-капітал-праця”.

Незважаючи на те, що окремі профспілки є законними учасниками колективних переговорів, вони досі залишаються у статусі «членства», не кажучи вже про статус «асоціації» [77, С. 13]. Профспілки у корейських фірмах більше схожі на «профспілки компаній», які перебувають у повній залежності в патерналістській системі, на відміну від японських «підприємницьких спілок», що мають власні підстави для відносно автономії. Не існує зовнішньої правової бази для членства і немає зв'язків з профспілковими організаціями за межами фірми.

Громадянське суспільство найкраще служить демократії, коли воно дає можливість брати участь в численних асоціаціях і неформальних мережах на різних рівнях суспільства. Чим більше асоціацій в громадянському суспільстві, тим більша ймовірність того, що вони будуть розробляти спеціалізовані

програми, які не спрямовані на те, щоб поглинути життя їх членів в єдиній всеосяжній організаційній структурі [63, С. 8].

Системи, засновані на корпоративних принципах, як зазначає Ф. Шміттер, мають поодинокі, неконкурентоспроможні, ієрархічно впорядковані, розділені за секторами асоціації інтересів, здійснюють репрезентативні монополії і приймають (де-юре або де-факто) введені державою обмеження на тип обраних ними лідерів, а також на обсяг і інтенсивність їхніх вимог. Такі системи зазвичай заробляють на державі, а не працюють для суспільства, а реальна влада зосереджена у руках невеликої елітарної групи. Подібна система у пост перехідному періоді утворилася у Південній Кореї. Крім цього, переважна більшість громадських організацій також є фінансово залежними, тому вони не здатні протистояти кооптації політиків і великого бізнесу [69, С. 70].

Окрім виробничих відносин, перешкоджає розвитку громадянського суспільства також низьке соціального забезпечення громадян, яке характеризується ринковою системою соціального забезпечення.

Незважаючи на те, що на початку 1990-х років у Південній Кореї була прийнята концепцію “синхангук” (“Нова Корея”), яка стала першим ідейним обґрунтуванням і програмою дій щодо розвитку демократичної системи, в основу якої були покладені модель «держави загального добробуту» і доктрина ліберальної демократії, держава практично не несла прямої відповідальності за фінансування і забезпечення добробуту. Замість цього добробут фінансується і забезпечується приватними компаніями, тому виплата допомоги у значній мірі залежить від ринкових умов.

Залежна від ринку система соціального забезпечення збільшує нерівність у добробуті між управлінцями компаній і працівниками малих і середніх підприємств. Після демократичного переходу держава і бізнес надали перевагу японській моделі добробуту компанії. Але оскільки добробут компаній найперше засновано на мотивації прибутків фірм, він не вписується в основу

мету добробуту, тобто надання “притулку” постраждалим від ринкової конкуренції [53, С. 9]. Добробут корейського громадянина у постперехідному періоді значно залежав від його сімейного добробуту, який засновувався на спонтанній солідарності між членами сім'ї, що було характерно для традиційної корейської культури.

Як вже зазначалося, для південнокорейського суспільства характерною ознакою також залишалось збереження конфуціанських традицій як основи побудови взаємовідносин у суспільстві, що також постає перешкодою до повного утвердження ліберальної демократії.

Незважаючи на те, що у Південній Кореї склалася міцна правова основа політичної демократії, проте розвиток політичної культури нині не забезпечує такого рівня суспільно-політичного плюралізму, захисту прав меншості і співвідношення суспільних і індивідуальних інтересів, за якого можна було б стверджувати про повне торжество демократії на півдні Корейського півострову.

Характерною рисою Південної Кореї є поєднання ознак класичної демократії (парламентаризм, конституціоналізм, правова держава, багатопартійність) і властивих конфуціанському світу форм громадської організації [34, С. 190].

Особливості перебігу демократичного процесу тут пов'язані зі збереженням у сучасних умовах базових рис конфуціанської політичної культури, яка прагне адаптувати саме поняття “демократія” до своїх традиційних основ.

Відповідно до цього культурне середовище конфуціанського світу по-своєму інтерпретує багато сутнісних характеристик демократичної моделі розвитку і максимально підлаштовує їх до своїх традиційних основ. Засвоюючи базові принципи лібералізму і представницької демократії, Схід привносить у їхнє реальне утілення власні національно-регіональні особливості.

Основні розходження в розумінні демократії між західним і традиційним світами лежать у площині взаємодії особистості і соціуму.

Якщо на Заході громадянське суспільство - це сукупність горизонтальних суспільно-політичних структур, то на Сході - система вертикальних відносин за принципом «патрон-учень». На відміну від західної індивідуалістичної моделі демократії, дослідники громадянського суспільства в Південній Кореї наголошують на самоорганізації особистості в системі суспільних і державних інтересів, зокрема на гармонійній погоджуваності приватних і колективних інтересів [90, С. 120], що вступає в докорінне протиріччя з індивідуалістичними цінностями та орієнтирами Заходу.

У південнокорейському суспільстві як і раніше зберігається проблема забезпечення ліберальної волі, прав людини, визнання пріоритету свободи особи над іншими цінностями.

Соціальні структури виявляють схильність підкоряти особисті інтереси громадян інтересам того або іншого колективу, вони служать гарантом законслухняності населення і суспільної стабільності. У рамках таких структур активно діє режим внутрішньої демократії, існують ефективні форми і методи прийняття колективних рішень. Це дозволяє забезпечувати відносно міцну соціальну стабільність за рахунок спрощення процедури по досягненню суспільного консенсусу [97, С. 92].

Попри це характерна для конфуціанського світу авторитарно-патерналістська організація влади гальмує розвиток системи політичного представництва, тому формування реального політичного суб'єкта у країні як індивідуальних і колективних учасників не завершено.

Перспектива остаточного подолання авторитаризму прямо залежить від формування демократичної політичної культури, масова суспільна свідомість повинна не тільки прийняти, але й усвідомити необхідність відстоювати базові інститути політичної демократії і правової держави [41, С. 202].

Висновки до третього розділу.

У Республіці Корея під час демократичної консолідації громадянське суспільство і масова мобілізація зіграли важливу роль у здійсненні тиску на демократичний режим з метою забезпечити продовження і поглиблення політичних, економічних і соціальних реформ, що робило процес формування політики більш прозорим і доступним.

Громадянське суспільство у процесі демократизації Південної Кореї прийнято розглядати на трьох етапах:

1. на етапі зародження, який припав демократичний транзит, що тривав з 1984 р. до 1987 р.;
2. на етапі розширення і розвитку, що пов'язується з процесом консолідації демократії, яка тривала з 1988 р. до 1992/1997 р.;
3. на етапі демократії участі, який триває з кінця 1990-х рр.

Найхарактернішою ознакою громадянського суспільства у Республіці Корея у постперехідному періоді було те, що громадські організації, асоціації та рухи очолювали і формувалися з представників середнього класу. Попри це, радикально налаштовані групи, які були основою продемократичних рухів під час переходу до демократії, не були демобілізовані, що часто породжує конфліктну взаємодію між державою і суспільством.

Республіка Корея успішно освоює технічні і демократичні досягнення західного світу, але в той же час оберігає і відтворює багато рис своєї традиційної культури як основи національної ідентичності.

У Південній Кореї громадянське суспільство залишається недостатньо інституціоналізованим, щоб формулювати і представляти волю народу. Це пов'язано з домінуванням у їхніх структурах еліти, регіоналізмі, переважанні місницьких інтересів над інтересами усього суспільства, корпоративізмі. Пласт громадських організацій також не є достатнім, щоб бути посередником між окремими особами і державою та зупинити перманентні тенденції незаконної узурпації влади та корупцію.

Саме тому дуже часто можливість демократії на основі громадянських об'єднань в Південній Кореї ставиться під сумнів. Наявність гострого регіонального і групового егоїзму говорить про те, що корейські громадські об'єднання і асоціації виростили без суспільних достоїнств, адже замість того, щоб працювати на благо усього успільства, вони переслідують свої інтереси на рівні груп, регіонів або інших спільнот.

Випадок Республіки Корея не суперечить думці про те, що громадянське успільство є важливим елементом у забезпеченні і завершенні процесу демократизації в усіх нових демократіях.

ВИСНОВКИ

1. На межі ХХ-ХХІ ст. перехід від авторитаризму до демократії став домінуючою тенденцією світового розвитку. Проте політична модернізація та демократичний транзит в країнах «третього ешелону» значно відрізнялися від аналогічних процесів на Заході, а тому вивчення процесу демократизації Республіки Корея сприяє розумінню специфіки застосування західної моделі розвитку в конкретно-історичних умовах посттрадиційного суспільства, що зберігає особливості конфуціанського світу. Республіка Корея слугує прикладом пошуку шляхів синтезу традиційного і сучасного елементів у межах демократичного процесу, тут відбувається переміщенням у традиційний світ західних життєвих стандартів і ціннісних орієнтирів.

2. Проаналізувавши демократичний перехід Республіки Корея, можна стверджувати, що на відміну від більшості нових демократій Латинської Америки та Східної Європи, Республіка Корея на етапі демократичного транзиту перебувала у відносно вигіднішому становищі, чому сприяли як структурно-контекстуальні (відносно високий економічний розвиток, відносно ефективний бюрократичний апарат, соціальний дисбаланс, поширення християнства, зовнішній чинник тощо), так і ендогенні фактори (консолідація опозиції і суспільних рухів, поява всередині державних структур опонентів режиму, переважання договорів і компромісів під час прийняття політичних рішень тощо).

3. Тому південнокорейський демократичний перехід є таким, що близький до класичного «переміщення» С. Гантінгтона, «переходу через транзакцію» Р. Даля, «переходу за пактом» Т. Карла і Ф. Шміттєра, «реформи pactada» Х. Лінца і А. Степана та «демократії з гарантіями» А. Пшеворського. Оскільки демократизація корейського суспільства здійснювалась у формі політичної реформи «згори», це забезпечило мирний характер трансформації авторитарного режиму.

4. Перехід до демократії у Республіці Корея загалом відповідає класичній моделі демократичного переходу, яка була запропонована Ф. Шміттером та Г. О'Доннеллом. Відповідно до цього південнокорейський демократичний перехід складається з таких етапів: 1) перехідний (попередній), який припадає на середину 1980-х рр. – 1987 р., характеризується наростанням суперечностей між авторитарним режимом і суспільством; 2) етап демократичної консолідації, яка тривала з 1987 р. до кінця 1990-х рр., характеризується подальшим удосконаленням демократичної політичної системи і консолідацією демократичних сил у суспільстві; 3) етап формування громадянського суспільства й основ представницької демократії, який триває з 1990-х рр.

5. Однак, незважаючи на значний прогрес у просуванні до ліберальної демократії, консолідація демократії в Республіці Корея вважається не завершеною, що пов'язано зі збереженням деяких елементів авторитарної епохи, зокрема основними проблемами сучасної політичної системи Південної Кореї є такі: невирішеність проблеми взаємодії виконавчої (традиція «сильної» президентської влади) і законодавчої (тяжіння до парламентської демократії) влади; тиск регіональних інтересів; особливий режим партійної діяльності; корупція в партійній і державній сферах; поляризація суспільно-політичних інтересів і складності щодо досягнення суспільного консенсусу; часткова зовнішньополітична самостійність. Відповідно до цього Республіка Корея, за визначенням А. Круассана, є делегативною демократією.

6. Повна консолідація демократії буде залежати від розвитку демократії участі та громадянського суспільства; оптимізації взаємовідносин виконавчої і законодавчої влади; впровадження основ парламентської демократії; формування нового типу політичної культури. Можна припустити, що суспільно-політична система Республіки Корея і вподальшому буде поєднувати у собі традиційні цінності “конфуціанської цивілізації” й орієнтири західного лібералізму. Ліквідація відставання у соціокультурній сфері, як і раніше, залишається найскладнішою проблемою країни.

Список використаних джерел:

1. Аджемоглу Д., Джеймс Робінсон Дж. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності». «Наш формат», 2016. – 214 с.
2. Баранова О. М. Сучасні західні підходи до вивчення проблем політики й релігії // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2012. - В 20. – С. 21-25.
3. Бельська Т.В. Демократичний транзит: специфічна риси сучасного процесу. – 2008.
4. Безрук О. О. Українське суспільство: теорія та практика демократичного транзиту / О. О. Безрук, І. Д. Денисенко // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, 2013. – С. 13-27.
5. Верменич Я. В. Регіональна інтеграція в умовах глобалізації: теорії та сучасні реалії / Відповідальний редактор В.А.Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2018.
6. Вонсович С. Г. Політичний транзит крізь призму “глобальної демократизації”: варіант С. Гантінгтона // Збірник наукових праць Політологічні студії. – 2016. – В. 5.
7. Зеленько Г. «Навздогінна модернізація»: досвід Польщі та України : монографія / Г. Зеленько. — К. : Критика, 2003. — 215 с.
8. Зеленько Г. І. «Політична матриця» громадянського суспільства на прикладі України та країн Вишеградської групи : монографія / Г. І. Зеленько. — К. : Знання України, 2007. — 336 с.
9. Конончук О. Г. Історія формування та теоретико-методологічне осмислення транзитологічної парадигми О. Г. Конончук // Габітус. – 2018. – Вип. 6. – С. 5-11.
10. Красносільська А. О. Засади градуалістичного підходу до визначення консолідації демократії // Наукові записки. – В 5(61). – 176-188.
11. Колесник Ю. М. Сучасні теоретичні підходи до аналізу політичного транзиту // Актуальні проблеми політики. – 2015. – Вип. 55. – 233-239.

12. Ладані В. О. Консолідація демократії в період системної трансформації: концептуальні засади дослідження // Грані. – No. 1(105). – 2014. – С. 69-75.
13. Латигіна Н. Демократизація в країнах Центральної та Східної Європи: різноманітні підходи і універсальні ознаки // Питання міжнародної (зовнішньої) політики // Наукові записки. – В. 37. – С. 233-244.
14. Латигіна Н. До питання про моделі демократизації // Проблеми демократичної трансформації суспільства // Наукові записки. – 2007. – Т. 69. – С. 31-53.
15. Латигіна Н. Передумови демократизації суспільства: основні підходи // Проблеми демократичної трансформації суспільства // Персонал. – 2005. – N 3.
16. Литвин В. С. Концепти дефектної демократії та вбудованої демократії у сучасній порівняльній політології // Вісник Дніпропетровського ун-ту. — 2012. — В 22 (3). No 9/2 — С. 200-206.
17. Лозовицький О. Глобальні демократичні процеси як основа цивілізаційного самовизначення сучасних держав // Наукові записки. – В. 2 (94). – С. 300-311.
18. Михальченко М. І. Великий цивілізаційний вибух на рубежі ХХ–ХХІ століть (Рос. мовою). Державне підприємство — Видавництво Верховної Ради України. – 2016. – 504 с.
19. Новакова О. Авторитарні і демократичні моделі політичної модернізації / О. Новакова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1336>
20. Романюк О. І. Що таке “дефектні демократії” і якими вони бувають // Вісник Нац. ун-ту Юридична академія України ім. Я. Мудрого. — 2017. — No 2 (33). — С. 114-123.
21. Стадвелл Дж. Чому Азії вдалося. Успіхи і невдачі найдинамічнішого регіону світу / Джо Стадвелл; пер. з англ. Олександра Цехановська. – К.:

- Наш формат, 2017. – 448 с.
22. Швець Т. Е. Громадянські особливості як основний критерій становлення громадянського суспільства // Київський ліцей бізнесу, Київ.
  23. Андрианов В. Д. Роль государства в формировании устойчивого динамического развития в Южной Корее // Проблемы Дальнего Востока. — 1995. -№ 1.-С. 80-91.
  24. Асмолов К. В. Корейская политическая культура: Традиции и трансформация. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, Центр Корейских Исследований, 2005.
  25. Багрова Е. В. Социальные дисбалансы: сущность, структура, причины возникновения, предпосылки // Гуманитарный вестник. – 2017. – В 8. – С. 1-11.
  26. Ведяшкина В. А. Начало демократизации корейского общества / Вестник Томского государственного университета, 2014. – Н. 4 (30). – С. 62-66.
  27. Ву Ч. Ч. Политический процесс в республике Корея в переходный период: сущность, особенности, тенденции развития: автореф., - Владивосток, 2003.
  28. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. – М.: Новое издательство, 2011. – 464 с.
  29. Иргенбаев А.Т. О некоторых особенностях развития политической системы и общества Южной Кореи // Политические, экономические и культурные аспекты объединения Кореи. 4.1. М., 1997. С.60-81.
  30. Карозерс Т. Ошибка теории поэтапной демократизации / Т. Карозерс // Pro et Contra. – 2007. – янв-фев. – С. 85–102.
  31. Карл Т.Л., Шмиттер Ф. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы // Полис. 2004. № 4.
  32. Ким Г. Ф. Политический процесс в РК на рубеже XX-XXI веков: опыт, проблемы, противоречия // Молодой международник, 2002, № 3. С.93-103.

33. Ланцова И. С. Взаимоотношения политических институтов и гражданского общества в Республике Корея при переходе от авторитаризма к демократии // ПОЛИТЭКС. —2011. — Том 7. — No 2 — С. 186-197.
34. Ли В. Ф. О синтезе традиционализма и вестернизма в политической культуре корейской нации // Проблемы Корейского полуострова и интересы России: Матер. II науч. конф.-М.: ИДВ РАН, 1998. С. 188-195.
35. Мазуров В.М. От авторитаризма к демократии (практика Южной Кореи и Филиппин). - М., 1996. – 197 с.
36. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях. – Полис. Политические исследования. – 2002. – В 2. – С. 20-30.
37. Мун Х. Г. Институт президентства в контексте конституционных изменений: опыт Южной Кореи // Институт президентства в новых независимых государствах (Материалы международной конференции. Алматы, 6 апр. 2001 г.) Алматы: ИфиП МОН РК, 2001. С.77-84.
38. Симония Н.А. Правление Чон Ду Хвана и начало демократизации Республика Корея: Становление современного общества. — М.: ИМЭИМО РАН, 1996.-С. 52-62.
39. Сеницын Б.В. Стратегия социально-экономической модернизации Республики Корея (60-80-е гг.) // Республика Корея: опыт модернизации. -М.: Восточная литература, 1996. - С. 74-106.
40. Суслина С.С. Республика Корея на постиндустриальной стадии развития (конец 80-х начало 90-х годов). - М.: Восточная литература, 1997. - С. 224.
41. Толстокулаков И.А. Развитие демократического процесса в Южной Корее в период VI Республики. Автореф. дис. канд. истор. наук. — Владивосток: Изд-во ДВГУ, 2000. - 256 с.
42. Фисун А. А. Демократия, неопартимонизм и глобальные

- трансформации: Монография. / А. Фисун. – Х.: Константа, 2006. – 352 с.
43. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века: Пер. с англ. – М.: Росс. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2003. – 368 с.
44. Царева Н. А. Особенности политического процесса в Республике Корея: анализ трансформации политической системы (1948-1998 годы): автореф., - Владивосток, 2000.
45. Цивілізаційні засади трансформаційних процесів на пострадянському просторі : зб. наук. пр. / [М. В. Бондарець та ін. ; за ред. А. Г. Бульвінського, П. М. Рудякова, В. О. Стельмах]. К.: Наука, 2018. – 219 с.
46. Шипаев В. И. Условия и предпосылки модернизации Южной Кореи // Республика Корея: опыт модернизации. — М.: Восточная литература, 1996. — С. 48-73.
47. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Филипп Шмиттер // Полис. – 1996. – No5. – С. 16-27.
48. Adesnik A. D., Kim S. At First You Don't Succeed: The Puzzle of South Korea's Democratic Transition // CDDRL Working Papers. – 2008. - N 83, July 2008. - 31 p.
49. Aleman J. Protest and Democratic Consolidation: A Korean Perspective / Jose Aleman // International Journal of Korean Studies // Princeton University. – 2005. - Vol. IX. - No. 1. – P. 71-90.
50. Bae S. K. Korean Elections and Voters in the Transition to Democracy / Bae Sun-kwang // Australian National University, Canberra. – 1995.
51. Bedeski R. The transformation of South Korea. Reform and reconstitution in the six Republic under Roh Tae Woo, 1987–1992 / Robert E. Bedeski. – Routledge. - 1994. - London and New York. - 197 p.
52. Bunbongkarn S. The Role of civil society in Democratic Consolidation in Asia / Suchit Bunbongkarn.
53. Cotton J. From Authoritarianism to Democracy in South Korea / James Cotton // Political Studies. – 1989. – No. 37. – 251 p.

54. Croissant A. Consensual and Majoritarian Structures, Electoral Systems and Democracy in Asia // Asian Perspective. – 2002. - N 26(2).
55. Croissant A. Democratic Development in the Philippines, South Korea and Thailand. From Transition towards Defective Democracy // Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2002.
56. Croissant A. From Transition to Defective Democracy: Mapping Asian Democratization / Aurel Croissant // Democratization // Taylor & Francis Ltd. – 2004. - Vol.11. - No. 5. – P. 156–178.
57. Croissant A. Party System Types and Party System Institutionalization: Comparing New Democracies in East and Southeast Asia / Croissant Aurel, Philip Volkel // Party Politics. – 2012. - 18, 2: P. 235-265.
58. Croissant A. Strong Presidents, Weak Democracy? Presidents, Parliaments and Political Parties in South Korea // Korea Observer. – 2002. - N 33(4).
59. Damron D. Democratic Reform and Civil Society: Lessons from Korea / Damron Danny // Journal of Asian and African Studies. – 2007. - N 42 (2). – P. 143-161.
60. Diamond L. J. Consolidating the Third Wave Democracies: regional challenges / Larry Jay Diamond. – Baltimore: The John Hopkins University Press, 1997. – 392 p.
61. Diamond L. Consolidating Democracy in South Korea / Larry Diamond and Byung-Kook Kim, eds., Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 2000.
62. Diamond L. Introduction: Institutional Reform and Democratic Consolidation in Korea / Diamond L., Shin D.C., 2000.
63. Diamond L.J. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation / Larry Jay Diamond // Journal of Democracy. – 1994. – Vol.5. – No.3. – P. 4-17.
64. Hahm C. B. South Korea's miraculous democracy / Hahm Chaibong // RAND Corporation Journal of Democracy: The Johns Hopkins University Press, 2008. – Vo 19. – N. 3.

65. Hahm C. B. *The Two South Koreas* / Ham Chae-bong // The MIT Press // *The Washington Quarterly*. - V 28. - N 3. – 2005. – P. 57-72.
66. Hellmann O. *Party System Institutionalization Without Parties: Evidence from Korea* / Hellmann Olli // *Journal of East Asian Studies*. – 2014. - N 14. – P. 53-84.
67. Huntington S. *After Twenty Years: The Future of the Third Wave* / Samuel Huntington // *Journal of Democracy*. – 1997. – Vol. 8. – No.4. – P. 3-12.
68. Huttel L. M. / *Civil Society in Post-Transition South Korea & How Does Civil Society Contribute to Democratic Consolidation* / Lena Maria Huttel // Lund University, 31 p.
69. Johnson C. *The Democratization of South Korea. What Role Does Economic development Play* / Chalmers Johnson // *Copenhagen Papers*. – N 4. – P. 63-79.
70. Karl T. *The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How far to the East should they Attempt to go* / Terry Karl, Philip Schmitter // *Slavic Review*. – 1994. – Vol.53. – No.1. – P. 173-185.
71. Kim B. K. *Korea's Crisis of Success* / Kim Byung-Kook // *In Democracy in East Asia* / Baltimore and London: Johns Hopkins University Press. - 1998. – P. 113-132.
72. Kim C. H. *An Institutional Engineering Against Parliamentary Politics of Local Constituency and Party Politics of Rival Regionalism* // *The Korean Political Science Review*. – 1998. – N. 32(4).
73. Kim H. M. *Rational Actors, Institutional Choices, and Democracy in Korea* // *Studies in Public Policy* // Glasgow: University of Strathclyde Centre for the Study of Public Policy. – 1999. - No. 315.
74. Kim S. *Civil society and democratization in South Korea* / Kim Sunhyuk.
75. Kim S. *Civil Society in South Korea: From Grand Democracy Movements to Petty Interest Groups?* / Kim Sunhyuk // *Journal of Northeast Asian Studies*. – 1996. - N 15 (2). – P. 81-98.

76. Kim S. State and Civil Society in South Korea's Democratic Consolidation: Is the Battle Really Over // *Asian Survey*. – 1997. – No 37. - 135–144 p.
77. Kim S. The Politics of Democratization in Korea: The Role of Civil Society / Kim Sunhyuk // Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2000).
78. Kim Y. H. Political Party Systems and Democratic Development in East and Southeast Asia / Kim Yong-ho // Aldershot: Ashgate. - 1998. - P. 132-175.
79. Koo H. Civil Society and Democracy in South Korea / Koo Hagen // Penn State University / *The Good Society*. - V 11. - N 2. – 2002. – P. 40-45.
80. Lee S. M. Democratic Transition and the Consolidation of Democracy in South Korea / Sangmook Lee // *Taiwan Journal of Democracy*. – 2007. - Vol 3. - No. 1. – P. 99-125.
81. Linz J. J. Does it make a difference? The failure of presidential democracy / Juan Jose Linz, Samuel Valenzuela (eds.). – Baltimore: Johns Hopkins University Press. – 1994. – P. 3-87.
82. Linz J. The Perils of Presidentialism // *Journal of Democracy*. – 1990. - Vol. 1. - №1.
83. Lipset S. M., Lakin J. M. The Democratic Century / Oklahoma: The University of Oklahoma Press. - 2004.
84. Oberdorfer D. The Two Koreas. A Contemporary History. London: Little & Brown Co., 1998. - 472 p.
85. O'Donnell G. Transitions, Continuities, and Paradoxes / Guillermo O'Donnell / Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell (eds.) // *Issues in Democratic Consolidation*. – Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1992. – P. 17-55.
86. Offe C. *Disorganized Capitalism* // Cambridge, Mass., MIT Press, 1985.
87. Park C. M. The State of Democratic Governance in South Korea: From the Perspective of Ordinary Citizens / Chong-min Park, Jung Hyun Bae // *Asian Barometer conference on the State of Democratic Governance in Asia* // Korea University. – Seoul. – 2008.

88. Park P. Liberal democracy in South Korea // Foreign Policy // The Brookings Institution. – 2016. - 13 p.
89. Przeworski A. Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America [Text] / Adam Przeworski. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 210 p.
90. Na E. Collectivism Vs. individualism / Na E. // Social change in Korea, edited by Kim Kyongdong. - Seoul : Jimodang, 2009. - P.118-126.
91. Schmitter P. The Consolidation of Political Democracies: Processes, Rhythms, Sequences and Types / Philip Schmitter, Geoffrey Pridham (ed.) // Transition to Democracy. – Dartmouth: Aldershot-Brookfield, 1995. – P. 535-568.
92. Schmitter P. Transitions from Authoritarian Rule: Tentative conclusions about uncertain democracies / Philip Schmitter, Guillermo O’Donnell. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986. – 96 p.
93. Shin G. W. South Korea’s Democracy Movement (1970-1993): Stanford Korea Democracy Project Report / Gi-Wook Shin, Paul Y. Chang, Jung-eun Lee, Sookyung Kim / Stanford University. – 2007.
94. Sonn H. C. The Late Blooming of the South Korean Labor Movement / Sonn Ho-Chul // Monthly Review. – 1997. - P. 117-29.
95. Sun K. B. South Korean Politics in Transition. Democratization Elections and the Voters / Sun Kwang-bae // The Australian National University, - 1997.
96. Terry L. K. Concept, Assumptions, hypotheses about democratization: reflections on “stretching” from South to East, 2002.
97. Yang J. Changing values? Cause ideological confusion / Yang Jonghoe // Social change in Korea, edited by Kim Kyongdong. - Seoul : Jimodang. – 2009. - P.86-98.